

RESUMÉ

Jakobson's First Post-War Visit to Czechoslovakia in 1957 in Light of the Archives of the State Security

The contribution focuses on Roman Jakobson's first post-World War II visit to Czechoslovakia he luckily left in April 1939. The regime changed from the Nazi Protectorate to the Communist dictatorship. The article describes how he was closely followed by the Czechoslovak security services and suspected of being an agent of the intelligence service of the USA. The extensive materials gathered by the Czechoslovak authorities have been stored in the Archives of Security Services in Prague, Czech Republic.

Keywords: Roman Jakobson, Czechoslovakia, State Security

PhDr. Robert Dittmann, Ph.D.
Ústav českého jazyka a teorie komunikace
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova
nám. J. Palacha 2
116 38 Praha 1
robert.dittmann@ff.cuni.cz

Tato studie vznikla za podpory projektu Univerzity Karlovy
Progres č. 4, Jazyk v proměnách času, místa, kultury.

JAKOBSONOVA PRVNÍ POVÁLEČNÁ NÁVŠTĚVA ČESKOSLOVENSKA ROKU 1957 VE SVĚTLE ARCHIVŮ STB

ROBERT DITTMANN

ČESKOSLOVENSKO PO STALINOVĚ
A GOTTWALDOVĚ SMRTI PŘED ROKEM 1957

Zatímco Československo¹ bylo v době před druhou světovou válkou posledním středoevropským ostrůvkem demokracie, v raných 50. letech se z něho stala nejkovanější stalinská diktatura z vazalských středoevropských „lidových demokracií“. Už v roce 1948 byla československá KSČ, pokud jde o počet členů vzhledem k celkové populaci, zdaleka nejsilnější z komunistických stran sovětského bloku (Burks 1961: 51) a na rozdíl od Polska či Maďarska měla převzetí moci usnadněno výrazným vítězstvím v českých zemích ve svobodných volbách r. 1946. Přehodnocení hodnot, *Umwertung der Werte*, po únoru 1948 bylo totální: celkové přeorientování exportu a průmyslu, likvidace soukromého vlastnictví a začátek kolektivizace, likvidace občanské společnosti, jež byla po válce nejrozvinutější ze zemí střední a jihovýchodní Evropy, likvidace knih, která v počtu svazků překonala dokonce i protektorátní období a je odhadována na sedmadvacet milionů svazků (Brožová et al. 2007: 28) – a z celé východní Evropy kromě Sovětského svazu nejvyšší počet čistek, monstrprocesů a následných poprav (Renner – Samson 1993: 34–38; Bartošek 1999: 362; srov. Tomek 2009b: 25). Přívalový déšť vykonstruovaných procesů dosáhl jen podle zpravodajství *Rudého práva* do r. 1953 závratného počtu téměř pěti set (Brožová et al. 2007: 26). Represálií byl takový počet, že i sovětsí poradci, dávno zdomácnělí na českých ministerstvech, přílišnou výši trestů později kritizovali (Kaplan – Paleček 2008: 217) a nesouhlasné stanovisko vedení KSSS zastavilo plánovanou čistku po měnové reformě (Pernes 2008: 93). Platí zároveň, že nikde jinde nebyla perzekuce inteligence tak intenzivní a děsivá jako v Československu (Renner – Samson 1993: 45). Byla zlikvidována intelektuální elita celé jedné generace, jen na Univerzitě Karlově bylo vyloučeno přes tři tisíce posluchačů, v celé zemi cca sedm tisíc lidí (Brožová et al. 2007: 34). Podle některých vězňů byla komunistická vězení horší než nacistické koncentrační tábory, které před-

/1/ Použité zkratky: ABS = Archiv bezpečnostních složek, Praha; RJP = Roman Jakobson Papers, MC 72, Massachusetts Institute of Technology, Institute Archives and Special Collections, Cambridge, Massachusetts, USA; zkracujeme na RJP, číslo krabice/složky. Děkuji prof. L. R. Waughové, výkonné ředitelce Roman Jakobson Intellectual Trust, za povolení k publikaci materiálů, a pracovníkům Národního archivu v Praze. Zvláštní dík patří odborníkům z Archivu bezpečnostních složek v Praze, zejména děkuji ThDr. P. Gabrielové, Th.D., a ředitelství za laskavé povolení publikovat snímky.

tím rovněž zažili.² Snaha českých funkcionářů přestalinovat Stalina (angl. *to out-Stalin Stalin*) byla vehementní, a také proto v Československu tak těžko a dlouho probíhalo, i za pomoci zkušených sovětských poradců, hledání českého Rajka, velezrádce v nejvyšších patrech strany, které zaostřílo na Rudolfa Slánského. Adorace prvního dělnického prezidenta Gottwalda se v menším měřítku podobala kultu osobnosti Stalina, jemuž byl na pražské Letně ještě v r. 1955 odhalen největší pomník na světě.

Rok 1953, jeden z kulminačních bodů studené války, znamenal začátek první poválečné krize sovětského bloku. V březnu umírá Stalin a několik dní nato Gottwald. Mocenské vakuum vyplněné soubojem „diadochů“ (Černý 1992: 455), jenž podle W. Churchilla připomínal „rvačku buldoků pod kobercem“ (Zubov et al. 2015: 286), končí až Chruščovovým získáním vedoucí pozice r. 1955 a jeho definitivní mocenskou stabilizací dva roky poté. Stalinisté se však udrželi u moci, Stalinova a Gottwaldova smrt znamenala jen rošádu pozic, ale přece jen se začal stalinismus pomalu rozleptávat. Chruščovovský *odměk*, doba tání a tzv. Nového kurzu, se projevil i v Československu, ale ze středoevropských satelitů zde probíhala destalinizace nejneznatelněji (Kaplan 1992: 80), byla „pomalá, liknavá, zdržovací, polovičatá, neupřímná“ (Černý 1992: 460). Oproti Polsku, Maďarsku, NDR i některým jiným zemím, kde byl totalitní režim nabouráván, udrželo se ve větší míře soukromé vlastnictví a běžely amnestie a rehabilitace politických vězňů, se československé vedení KSČ ještě více semklo v duchu sterilního konzervativismu, na Gottwaldovo místo nastoupila stranická dvojka A. Zápotocký, kterého později „vystřídala“, slovy V. Havla, „sklerotická novotnovská byrokracie a notoričtí dogmatici“ (Havel 1990: 71), byla potvrzena „generální linie“ strany, dále běžely popravy a procesy, např. v dubnu 1954 byl G. Husák odsouzen na doživotí (Brožová et al. 2007: 51), a výsledky první rehabilitační komise za předsednictví ministra vnitra R. Baráka byly

/2/ Např. při návštěvě zvláštní komise Mezinárodního červeného kříže v Leopoldově v r. 1956 odpověděl olomoucký biskup Stanislav Zela, jenž za války prošel koncentračními tábory Dachau a Buchenwald, na žádost komise, aby srovnal jednotlivá vězení, tak, že „možnost společného života na celách je lepší než v koncentráku, ale zacházení ze strany vedení vězňů a dozorců je horší“ a horší byly „také přiděly jídla“ (Synek 2016: 105). Svědectví jiného politického vězně: „Výslechy StB byly krutější, horší než u Gestapa (podle zkušeností mých i mých kamarádů). Gestapo nikdy nevytlačovalo „přiznání“ skutků a úmyslů, které vůbec nebyly. V tom byli gestapáci úplní gentlemani proti sprostým estébákům“ (Gaďourek – Nehněvajsa 1997: 21). Podle politického vězně P. Stanislava Lekavého spočívá zlo komunismu „v systému produkujícím fanatiky, kteří svoji brutálníou předčili zločiny fašismu [...] Za nejhorší považují, že komunisté poničili duši národa. Vypěštovali z normálních občanů udavače, spolupracovníky StB [...] v tzv. socialistické morálce režim povýšil kolaboraci na záslužný čin“ (Vlček 2006: 186). Tak tomu bylo např. v procesu s mistry světa v hokeji, jak svědčí jeden z nich, Augustin Bubník, odsouzený na 14 let: „prokurátor [...] o mně četl různé protokoly, dokonce vyjádření domovnice z domu, kde my jsme žili, kde měl můj otec kram, řeznictví a uzenářství v Podbabě. A tuto domovnici otec vydržoval nejen za války, [sic] a dával jí všechno možné. A ta o mně napsala, protože to byla komunistická důvěrnice [...] že jsem poslední výhonek zlaté pražské mládeže, který je potřeba užít. Mně šly oči do sloupů, když jsem slyšel, co o mně napsali lidé z našeho bydliště, kteří mě znali...“ Viz Bouška – Pínerová – Louč (2009: 89).

na jejím konci v r. 1957 více než tristní (Kaplan 2005: 140). Ještě více tak „vynikly hluboké stalinské kořeny politického byra KSČ“ (Tigrid 1960: 217).

Na konci první československé pětiletky (1949–1953) se projevil vážné ekonomické problémy. Československo, průmyslově nejvyspělejší součást sovětského bloku a „kovárna“ komunistických režimů, bylo poslední zemí regionu se stále udržovaným lístkovým systémem na přiděl základních komodit (Průcha et al. 2009: 262, 283), zato výdaje na zbrojní průmysl spolkly r. 1953 neuvěřitelných 18 % národního důchodu (Pernes 2009: 512), takže předsednictvo ÚV KSSS v dopise československým soudruhům v r. 1954 navrhlo neprodleně zlepšit zásobování obyvatelstva (Zubov et al. 2015: 301). Naprostý nedostatek spotřebního zboží vyústil v mnohahodinové čekání ve frontách před obchody, které podle dobových svědectví nemělo obdobu ani za první a druhé světové války (Pernes 2008: 52). Peněžní („měnová“) reforma r. 1953, vlastně státní bankrot jako katastrofální důsledek plánovaného militarizovaného hospodářství – například na rok 1953 dosáhl rozpočet ministerstva obrany desetinásobku výše z r. 1948 (Bartošek 1999: 382) –, citelně zasáhla naprostým znehodnocením úspor zejména dělnické vrstvy, jejichž důvěra ve stranu byla „velkou peněžní loupeží“ silně otřesena, zejména když krátce před reformou byli ujišťováni nejvyššími představiteli, že k ní nedojde, stejně jako předtím rolníci o nehrozcí kolektivizaci. Znamenala pokles reálných mezd a zažehla vlnu dělnických stávek, přerůstajících v první masové, byť lokálně omezené protikomunistické demonstrace ve východním bloku. Po stabilizaci situace zvyšováním životní úrovně (mj. několikerým snižováním cen spotřebního zboží), klasickými procesy s mnohaletými tresty a hospodářsky konsolidačních letech 1954 a 1955 se politbyru zdálo, že krize je zažehnána.

Jenže v únoru 1956 začal XX. sjezd KSSS, na němž Chruščov kritizoval Stalinův kult osobnosti. To rozdmýchalo aktivitu i v Československu, zprvu dušenou shora, ale ve výsledku přece jen vynucující některé neochotně připouštěné změny. Kritika kultu osobnosti dopadla personálně vlastně jen na představitele československého nepotismu – Gottwaldova zetě Alexeje Čepičku, tehdy armádního generála. Přelomový byl v ohledu nadějí II. sjezd československých spisovatelů v dubnu 1956 (i u nás se tedy, stejně jako v SSSR, náznaky tání projevil zprvu nejvýrazněji v literatuře, srov. Zubov et al. 2015: 292), na němž odvážně v duchu koncepce *spisovatel – svědomí národa*, mj. i na obranu vězněných tvůrců, vystoupil J. Seifert, jenž se na rozdíl od F. Hrubína nepoddal ani následnému perzekučnímu tlaku. Ožilo i vysokoškolské studentstvo. A právě tyto dvě skupiny, tvůrčí inteligence a studenti, byly podle StB nejvíce ohroženy „ideologickou diverzí“ (srov. Koudelka 1993: 146; Pernes 2008: 135–143). Sotva byla rozjeta odvetná čistková akce, vypukly v Polsku a Maďarsku masivní „revizionistické“ nepokoje. Byly utopeny v krvi ozbrojenými mocenskými složkami, ale zejména tzv. maďarské události, při nichž se povstalci vypořádávali krutě s bachaři a policejními

hrdlořezy, československé komunisty vydělily. Po maďarské „kontrarevoluci“ prohlásil člen prezidia ÚV KSSS Šepilov, že podobný vývoj může hrozit Československu, a proto je nutno „[o]bnovit pořádek silou“ (Pernes 2008: 168). Zatímco na počátku r. 1957 píše z vězení Jan Zahradníček, snad největší český básnický talent 20. století, své ženě v cenzurovaném dopise z komunistického žaláře „Jsem pořád, a už tolik let, na kříži, který nesu hodinu za hodinou. [...] za vším zůstává těch hrozných pět či skoro už šest let jako chmurný mrak“ (Zahradníček 2008: 67), předseda československé vlády se na tiskové konferenci se zahraničními žurnalisty půl roku předtím ohrazuje, že vyhlášení amnestie jako v Polsku je u nás zbytečné, protože „nemáme koho propustit“ (Tigrid 1960: 218). Roku 1955 začala další vlna kolektivizace, o rok později druhá pětiletka a v r. 1958, jako následek vývoje v Maďarsku, důkladná třídně-politická prověrka se stejným dopadem na početní přesuny zaměstnanců jako v r. 1948 (Kaplan 2005: zejm. s. 594). Koncentrace nejvyšší moci se zvýšila r. 1957, když A. Novotný sloučil funkci prvního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta. V r. 1960 mohlo vedení KSČ vyhlásit, že v Československu bylo dosaženo „vybudování základů socialismu“ (Průcha et al. 2009: 250), a vedoucí úloha komunistické strany byla zakotvena i v ústavě z r. 1960, označované pak jako druhá socialistická ústava po sovětské (Barošek 1999: 386).

BARÁKOVŮ MINISTERSTVO VNITRA A ČESKÉ BEZPEČNOSTNÍ SLOŽKY

Nejdůležitějším ministerstvem z hlediska zabezpečení komunistické moci bylo ministerstvo vnitra a jemu podřízený bezpečnostní aparát. Dokonce tak důležitý, že po sovětském vzoru fungovalo v letech 1950–1953 samostatné ministerstvo národní bezpečnosti. Po Stalinově smrti však došlo k reformám nekontrolovatelných bezpečnostních orgánů, nejprve v Sovětském svazu. Roku 1954 vznikla KGB, byl radikálně snížen počet informátorů i stavy pracovníků (Zubov et al. 2015: 285). Změny všemocného bezpečnostního aparátu se odehrály i v Československu. Připomeňme, že ještě r. 1952 byl sám Klement Gottwald zděšen, když „ve svém bytě náhodou odhalil odposlouchávací zařízení, o němž nikdo nebyl schopen mu říci, kam vede a kdo je nainstaloval“ (Pernes 2008: 80). V r. 1953 bylo ministerstvo národní bezpečnosti sloučeno s ministerstvem vnitra a následovala řada převážně drobných organizačních změn podle sovětského vzoru (Tomek 2009b: 32; Kaplan 1999: 16–17). S dobou tání řada příslušníků Bezpečnosti znejistěla, zejména když byl r. 1954 popraven bývalý velitel StB Osvald Závodský a byla spuštěna, byť opatrnicky, revize politických procesů, jejichž výroba za převzetí sovětských zkušeností byla hlavním úkolem Bezpečnosti v „zakladatelském období“ (Kaplan 1999: 48–51). Atmosféra nejistoty v dalších letech neustávala.

Novým ministrem vnitra byl r. 1953 jmenován agilní a ambiciózní Rudolf Barák, který resort řídil až do r. 1961. Jeho rychlý kariérní postup (1953 náměstkem předsedy vlády, ministrem, 1954 členem ÚV KSČ a politbyra ÚV, poslancem Národního shromáždění), energické řízení, oblíbenost mezi podřízenými i úspěchy české rozvědky (mj. únosy významných osob ze zahraničí) ho předurčovaly k tomu, aby se stal konkurentem A. Novotného, na něhož také začal shromažďovat zpravodajské informace. To nakonec vedlo k Barákovu pádu, r. 1962 byl zatčen a za sabotáže a rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví odsouzen na 15 let. Barák, mj. i sběratel umění a díky jemu podřízené StB snad jediný soukromý vlastník originálu P. Picassa v tehdejší ČSR, se do politiky už nikdy nevrátil (Tomek 2009a: 45–48; Tomek 2009b: 69–158; Renner – Samson 1993: 51). Stal se také objektem osvědčené „těrkové techniky“ (Fidelius 2016: 103), vymazávající osoby či události z dějin modelovaných stranickou propagandou: na oficiální fotografii A. Novotného s N. S. Chruščovem z jeho návštěvy Československa 9. 7. 1955 byl Barák vyretušován (Tomek 2009b: 128–129), stejně jako dříve V. Clementis na památné fotografii s K. Gottwaldem z února 1948 nebo „krvavý trpaslík“ Nikolaj Ježov na fotografii se Stalinem.

Za Barákova řízení ministerstva byly po r. 1953 přenastaveny priority Státní bezpečnosti: byla posílena „dohlížitelská“ role StB, šlo o přeorientování z monstprocesů na procesy menší, na zahraniční zpravodajské agentury, jejich domácí styky a vůbec při novém akcentování rozvědky o intenzivní zájem o emigraci, jenž zesílil od r. 1954, a také o výstavbu početné agenturní sítě (Kaplan 1999: 20, 36, 67, 201). Nová koncepce činnosti proti emigraci byla dokončena v půli r. 1956, kdy v resortu ministerstva vnitra působilo stále na padesát sovětských poradců, měly být kompromitovány vedoucí osobnosti emigrace, mj. byla zvažována vražda F. Peroutky (Kaplan 1999: 30, 69–70). Barákův plán práce proti „reakční“ emigraci, který projednávalo politbyro ÚV KSČ 11. 10. 1956, stanovoval, že je třeba docílit „zmenšení vlivu reakční emigrace na československé krajany [...] V emigraci v USA máme pět agentů, ale ani jeden z nich není přímo v objektech našeho zájmu“ (Pacner 2002: 494). Barák početní stavy rozvědky postupně posiloval, jen mezi lety 1956 a 1961 téměř o 100 % (Pacner 2002: 576). Problémem bezpečnostních složek tehdy zůstávalo velmi nízké vzdělání: ještě v r. 1958 mělo 57 % příslušníků Sboru národní bezpečnosti základní vzdělání a 34 % základní vzdělání vůbec nedokončilo (Tomek 2009b: 71), přičemž ze 112 funkcionářů na vedoucích pozicích v krajských správách ministerstva vnitra mělo v r. 1954 maturitu jen pět (Koudelka 1993: 42). Nutno dodat, že tento stav se odráží i ve zprávách ze sledování R. Jakobsona, v nichž např. pravopis typu *neústupný*, *literatúra* není žádnou výjimkou.

V domácích podmínkách se StB, tehdy nazývaná běžně „operativními orgány ministerstva vnitra“ (Koudelka 1993: 17), mohla v polovině 50. let spolehnout na rozsáhlou dobudovanou síť agentů, informátorů či důvěr-

níků. Jejich počet od r. 1948 prudce stoupal, takže na konci r. 1955 dosáhl 37 972, na konci dalšího roku sice poklesl na 28 412 (Kaplan 1999: 77, 80), ale do r. 1961 znovu stoupal až na 41 859 (Koudelka 1993: 52). Pro srovnání: v letech 1954–1968 tak bylo registrováno celkem cca 132 000 tajných spolupracovníků a ke konci 80. let jejich počet přesáhl 200 000 (Bartošek 1999: 394). Kontrarozvědce se však příliš nedařilo: „Musíme odhalovat agenty vysílané západními tajnými službami! – hromoval na jednom shromáždění pracovníků kontrarozvědky a rozvědky Barák v roce 1958. – Zatím se nepodařilo najít ani jednoho. Je to výsledek špatné a neefektivní práce.“ (Pacner 2002: 518) V tomto ho snad chtěli podřízení potěšit, když už podle závěrečné zprávy kontrarozvědky z 1. 11. 1957 k Jakobsonovým československým pobytům toho roku bylo cílem akce „odhalit nepřátelskou činnost JAKOBSONA jako agenta americké rozvědky [...]“³ a v lednu 1958 měl být případ Jakobson zařazen do akce Úder z přelomu let 1957–1958, zaměřené také „proti zahraničním špionážním centrálam a jejich spolupracovníkům doma“.⁴ V rozkazu ministra Baráka k přípravě a zajištění této akce se 10. 10. 1956 píše, že předpokladem je „široký nástup všech operativních pracovníků součástí ministerstva vnitra od defensivy k ofenzivě v operativní práci“ a že akce „ukáže našemu lidu při správném využití všech propagačních možností nepřátelskou činnost zbytku poražených třídních nepřátel a agentů zahraničních centrál“.⁵

JAKOBSON ZNOVU V PRAZE

V této situaci vnitropolitické a v situaci české lingvistiky v polovině 50. let, poté, co byl po komunistickém únorovém puči rozprášen Pražský lingvistický kroužek a proti strukturalismu a strukturalistům rozpoutána štvánice,⁶ vyřčeno sebekritické pokání kdysi předních a teď vysoce mocensky postavených strukturalistů,⁷ co byly absolvovány ideologické názorové veletoce ohledně marrismu (jejž se napřed B. Havránek snažil ukázat jako blízký strukturalismu) a povinně oslavován geniální zásah koryfeje generalissima

/3/ ABS, fond 305 Ústředna Státní bezpečnosti, a. č. 740-2, fol. 276a (foliace propiskou). Dále zde zkracujeme takto: ABS, 305, 740-2, folio.

/4/ ABS, 305, 740-2, fol. 341a (foliace tužkou; v citátech normalizujeme mezery a ponecháváme bez upozornění málo závažné pravopisné chyby jako Jacobson místo Jakobson a výjimečně i nadbytečné čárky); Pacner 2002: 488.

/5/ Tajný rozkaz ministra vnitra, č. 99, 10. 10. 1956, s. 1. Dostupné na WWW: <http://www.ibadatelna.cz/data/pdf/badatelna/1956/TRMV_1956_99.pdf> [přístup 1. 7. 2017].

/6/ K dobové situaci v bohemistice např. Vykypěl (2013, 2016), Malčík (2015), Sládek (2015), Petrůň (2015), Boček (2012), Pleskalová et al. (eds.) (2007).

/7/ Rektor Univerzity Karlovy J. Mukařovský a děkan její filozofické fakulty B. Havránek byli počátkem r. 1949 veřejně osočeni sovětským expertem P. G. Sofinovem, že „mají daleko k tomu, aby ve svém každodenním vědeckém životě aplikovali marxismus“ (Petrůň 2015: 202).

Stalina do jazykovědy, muselo působit jako senzace, když se v Československu, a to na oficiální pozvání, objevil Roman Jakobson, myšlenkový motor a čelný architekt pražského funkčního strukturalismu.⁸ Jakobsonova klíčová role pro organizaci a vědecký potenciál Kroužku byla uznávána samotnými strukturalisty, např. podle listu Josefa Vachka z 15. 9. 1956 byl jeho „spiritus rector i agens“ (RJP 46/48), podobně soudí Jaroslav Seifert ve svých vzpomínkách („Myslím, že nikterak neublížím ostatním členům [Kroužku, pozn. R. D.], když průbojnost a iniciativní roli přisoudím Jakobsonovi, který nikdy nedával lidem kolem sebe spočinout a sám se vždy bez rozmýšlení angažoval ve všech naskytujících se problémech“ /Seifert 2015: 378/), ale třeba i v německy psané protektorátní zprávě zmiňující osud židovských vědců po Mnichovu a po vzniku protektorátu je Jakobson označen za „motorische Kraft“ Pražské školy.⁹ Jan Mukařovský při Jakobsonově první poválečné návštěvě údajně náhle onemocněl (ABS, 305, 740-2, fol. 67a) a Zdeněk Nejedlý, předseda ČSAV, který o pozvání Jakobsona nevěděl, se před bezpečnostními orgány při následném vyšetřování případu rozčilil a prohlásil, že by v žádném případě nepřipustil, aby byl Jakobson do Československa pozván (ABS, 305, 739-4, fol. 110a).

Jakobson odletěl do Evropy 18. ledna 1957. Československo navštívil poprvé od své emigrace v pohnutých dnech protektorátu na jaře r. 1939.¹⁰ V této souvislosti je hned nutné upozornit, že podle některých zdrojů i pamětníků přijel Jakobson do Československa po válce poprvé už r. 1956.¹¹ V tom smyslu, zdá se, by mohl vyznívat i Jakobsonův dopis B. Havránkovi z 25. 2. 1957, v němž v souvislosti s Československem vzpomíná na „obě cesty a setkání

/8/ Jakobson dokonce vážně zvažoval návštěvu Československa v létě 1948, jak napsal Pavlu Trostovi 2. 4. 1947: „Myslil jsem na cestu do Evropy o letošních prázdninách. Ale musím se věnovat dokončení svých knih. Chci však určité přijetí v létě 1948. Oslavy Karlovy university, pařížský lingvistický kongres atd.“ (RJP 46/40). Ale situace se radikálně změnila, a tak Pavel Trost napsal Jakobsonovi na konci osmačtyřicátého vizionářsky: „Měl jsem správné tušení v dubnu 1939 (i když jsem si to poněkud jinak představoval), že my se nikdy už neuvidíme. Zase nebudeme moci číst Vaše práce, ale budeme přece vědět, že děláte báječné věci, a budeme toho vzpomínat, jak jste byl u nás“ (RJP 46/40, dopis z 21. 12. 1948).

/9/ Národní archiv, fond 1799 Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, Praha ÚRP – ST (bývalý fond SÚ MV č. 109), (1853) 1939–1945 (1948), fol. 39a. Tamtéž čteme o důvodech penzionování profesorů: „Auf Befehl aus Berlin musste die [tschechoslowakische] Regierung der zweiten Republik alle jüdischen Professoren entlassen und auch die Presse und das Wirtschaftsleben von Juden ‚säubern‘.“ Dostupné na WWW: <<http://badatelna.cz/fond/959/reprodukc/?reprod=356126&q=Jakobson>> [přístup 1. 7. 2017].

/10/ Podle souhrnné zprávy zpravodajských orgánů III. správy ministerstva vnitra z 21. 2. 1957 o Jakobsonově návštěvě v ČSR zde byl Jakobson ve dnech 22. 1. až 6. 2. Viz ABS, 305, 740-2, fol. 78a (červená foliace – podle ní citujeme i dále, není-li uvedeno jinak). Jakobsonova manželka Svatava Pirková-Jakobsonová odcestovala do USA už 3. 2. 1957 (tamtéž).

/11/ Tak P. Kuldánová ve svých pracích (1990: 86; 1996: 177; 2002: 101) i F. Daneš ve vzpomínkách v *Rozhovorech s českými lingvisty* (Chromý – Lehečková 2007: 21) uvádějí, že Jakobson přijel po válce do Československa poprvé r. 1956. F. Daneš připomíná i sledování Jakobsona bezpečnostními orgány, to je ale doloženo v archivech až u návštěv v r. 1957.

se starými přáteli“,¹² i některé archivní materiály StB, konkrétně zpráva jejího spolupracovníka s krycím jménem Učitel z 16. 4. 1957.¹³ K archivním zprávám ovšem musíme přistupovat s velkou obezřetností, neboť obsahují mnoho nepřesností a zavádějících údajů.¹⁴ Jakobsonovu cestu v listopadu 1956 naznačuje i dopis Josefa Vachka R. Jakobsonovi z 15. 9. 1956: „S radostí jsem slyšel, že máte v listopadu t. r. přijet do Prahy“ (RJP 46/48). Vysvětlení v tomto případě podává sám Jakobson: schůze mezinárodního komitétu slavistů byla na jeho návrh oproti původnímu plánu o několik měsíců odložena až na leden 1957 (Glanc 2005: 255). To je také datum, které uvádějí u první Jakobsonovy návštěvy poválečného Československa jiní autoři a které je nepochybně správné.¹⁵

Nicméně už před lednem 1957 se Jakobson skutečně v Praze objevil, a to při mezipřistání na ruzyňském letišti r. 1955 nebo 1956, na letišti se přitom setkal s B. Havránkem: podle historika R. Vévody to bylo r. 1955 při mezipřistání na cestě do Jugoslávie,¹⁶ nicméně tentýž archivní fond StB, z něhož R. Vévoda čerpal, obsahuje i odlišné svědectví, a to od obvykle dobře informovaného spolupracovníka s krycím jménem Blíska z 6. 3. 1957: „V roku 1956 bol po vojne [Jakobson] v ČSR po prvé. Zastavil sa na niekoľko hodín cestou do Moskvy, kde sa zúčastnil, príprav kongresu slávistov. Na letisku sa vtedy vrazil s ním stretol HAVRANEK, ktorý sa s ním už zišiel v Belehrade na slavistickom kongrese [...]“ (ABS, 305, 740-2, fol. 110a). Citovaná Blískova zpráva sice obsahuje některé nepřesnosti (např. Jakobsonův příchod do ČSR datuje okolo r. 1928), ale v tomto bodě jí zřejmě můžeme věřit: v přehledu svých extrakurikulárních aktivit za akademický rok 1955–1956 uvádí Jakobson, že navštívil mezinárodní slavistickou konferenci v Bělehradě ve dnech 15.–21. 9. 1955 a první zasedání mezinárodního komitétu slavistů v Moskvě 17.–22. 5. 1956 (RJP 1/26).

Jakobsonova lednová cesta r. 1957 vedla z Bostonu přes New York a Amsterdam do Prahy, zpět letěl Jakobson z Prahy (přes Amsterdam) do New

/12/ Havránková – Toman (2001: 93).

/13/ Spolupracovník Učitel ve zprávě informuje, že mluvil s „prof. PETREM z filosofické fakulty, který se v roce 1956 zúčastnil [sic] Slavistické konference v Olomouci“, a dále pokračuje: „PETER vyprávěl[,] že se této konference zúčastnil [sic] též JACOBSON [...] Sám PETER s ním osobně nemluvil [...] Rovněž [Jakobson] naznačoval, že cestu do ČSR neměl povolenu, že se v ČSR stavěl pouze při cestě do jiné země a že po návratu do USA bude mít z této věci nepříjemnosti.“ Viz ABS, 305, 740-2, fol. 99a.

/14/ Slavistická konference v Praze a Olomouci se konala až na počátku r. 1957 a Jakobson byl na tuto cestu oficiálně pozván.

/15/ Např. Daňhelka (1992: 1) a Toman (1996: 237). Je tedy třeba opravit informaci v publikaci T. Glance (2005: 286) a M. Havránkové a V. Petkeviče (2014: 308, 451), že Jakobson poprvé po druhé světové válce přijel do Československa až v září 1957.

/16/ Vévoda (1996a: 89). Tato informace pochází ze souhrnné zprávy o druhém Jakobsonově pobytu, viz ABS, 305, 740-2, fol. 271a, přičemž zpráva v tomto bodě asi nepřesně převzala informaci spolupracovníka Blísky, kterou uvádíme dále.

Yorku a odtud do Bostonu, kam dorazil 7. února 1957. Zachovalo se vyúčtování této československé cesty s datem 18. 2. 1957, v němž Jakobson vyčísluje celkové útraty na 1000 amerických dolarů a 7 centů.¹⁷ V anglicky psaném přehledu aktivit *Report of Extra-Curricular Activities of Roman Jakobson during the Academic Year 1956–57* Jakobson uvádí, že za československého pobytu v lednu až únoru 1957 přednášel v Praze, Brně, Olomouci a Bratislavě a pronesl celkem sedm přednášek.¹⁸ Některé z nich vyšly ovšem v důsledku dalšího vývoje pouze v zahraničí (pražská přednáška o židovském písemnictví v přemyslovských Čechách, viz Jakobson 1957) nebo až po r. 1989 (Daňhelka 1992). Později shrnuje své lednové aktivity takto: „[d]uring my January sojourn, I took active part [...] in all of the transactions of the International Committee of Slavists; delivered two papers and participated in the discussions of the Conference of Czechoslovak philologists in Olomouc and Prague [...]; lectured in the Institute of Czech Language of the Czechoslovak Academy of Sciences, had roundtable discussions in the Czechoslovak-Soviet Institute and in the Institute of Czech Language; took active part in the discussions on the Old Church Slavonic dictionary in preparation and a high number of conversations and discussions with Czech scholars on crucial problems of Czech medieval literature, comparative Slavic literature, general linguistics, sound analysis etc.; lectured on the influence of Czech literature on Old Russian literature in Brno University; had a roundtable discussion with Brno's linguists; gave two lectures in the Slovak Academy“ (Glanc 2005: 249–250).

Druhá Jakobsonova cesta do Československa ve stejném roce 1957 se uskutečnila až po letních prázdninách v září až říjnu. Dobově příznačné je znění formulace III. správy ministerstva vnitra z 1. 11. 1957: „Ve dnech 16. 9. – 7. 10. 1957 byl opět v ČSR prof. Harvartské [!] university, americký státní příslušník, starý trockista z doby I. ČSR, nyní agent americké rozvědky.“¹⁹ Jakobsonovy československé pobyty roku 1957 měly, jak známo, dohru v denunciačním článku vyšlém v Rudém právu 26. 4. 1958 a podepsaném Vl. Štěpánkem. Situace vyústila v delší ochlazení oficiálních vztahů.

/17/ Viz *Data concerning trip to Czechoslovakia* (January 18 – February 7, 1957), RJP 1/28.

/18/ A to na témata (názyvy ponecháváme v angličtině): On principles of structural analysis (Olomouc, leden 1957; viz Daňhelka 1992); On diachronic and synchronic linguistics (Praha, leden 1957; viz Daňhelka 1992); On Czech in Hebrew manuscripts of the 11th–13th centuries (ČSAV, leden 1957); On Slavic studies in America and the development of general linguistics since the interwar period (Slovenská akadémia vied, Bratislava, únor 1957), On Czech influence on Russian literature in the early Middle Ages (Masarykova univerzita, Brno, únor 1957), On Harvard research work on contemporary Russian (Československo-sovětský institut ČSAV, Praha, únor 1957), On the science of language in America (Ústav pro jazyk český ČSAV, Praha, únor 1957). Viz RJP 1/27.

/19/ ABS, 305, 740-2, fol. 271a. V citátu normalizujeme mezery a opravujeme chyby v interpunkci, ostatní chyby ponecháváme.

JAKOBSON A ČESKOSLOVENSKÁ SITUACE

Jakobson byl o situaci v poválečném Československu poměrně dobře informován. Svědčí o tom nejen to, že se sem po válce prozíravě nevrátil, byv informován z více stran o nebezpečí zatčení sovětskými agenty (srov. Glanc 2005: 282), ale i jeho četné osobní styky, mj. s politickou elitou včetně diplomatů, a zachovaná bohatá osobní korespondence. U zpráv agentů a dalších spolupracovníků StB o Jakobsonových návštěvách r. 1957 udivuje jeho velmi dobrá informovanost o dění v Československu, ví mnoho o věznění některých bývalých přátel (např. Michala Mareše, prvního spisovatele uvězněného po Únoru /srov. Brožová et al. 2007: 40/, nebo Deža Benaua),²⁰ o jejich chování a současné situaci. Spolupracovníku StB Blískovi řekl: „Ostatně jsme v Americe o vašich politických věcech lépe informováni než vy zde.“²¹

Jedním z Jakobsonových přátel byl i Hubert Ripka, ministr londýnské exilové vlády v letech 1941–1945 a v Československu pak v rozmezí let 1945–1948,²² jemuž se zázračně a za mimořádně dramatických okolností poda-

/20/ Dvouhodinový výslech M. Mareše z 11. 12. 1957, viz ABS, 305, 740-2, fol. 320b (foliace tužkou); hlášení spolupracovníka Blísky z 24. 9. 1957, viz a. č. 740-2, fol. 212a. D. Benau psal například z Osla Hubertu Ripkovi 17. 12. 1939: „Včera ma informoval p. prof. Jakobson o liste, ktorý obdržal z Vašej kancelárie. Dozvedel som sa od neho, že máte záujem o naše informácie. V najbližších dňoch budem s p. prof. Jakobsonom podrobnejšie o veci hovoriť“ (Národní archiv, Archiv Huberta Ripky, číslo fondu 1419, inv. č. 1-1-3, kartón 1). Jako „starý trockista“, jenž „navázal osobní přátelské styky s Dr. BENEŠEM, RIPKOU, PAPÁNKEM a jinými“ a plnil „linii, kterou pro svoji rozvratnou činnost v odborech dostal od Dr. BENEŠE při své návštěvě po příjezdu z USA“, byl obžalován z velezrady a dvojnásobného vyzrazení státního tajemství v souvislosti s procesem se Slánským a odsouzen na čtyři roky (Archiv bezpečnostních složek, fond Benau Dezider-žaloba-trockista, sign. A2/1, i. j. 577, citáty z fol. 2a a 4a; fond Benau Dezider – stížnost, sign. A8/1, i. j. 1060, fol. 20a; dostupné na WWW: <<https://mvu.ebadatelna.cz/>> [přístup 26. 9. 2017]).

/21/ Zpráva z 24. 9. 1957, viz ABS, 305, 740-2, fol. 209a.

/22/ Podrobněji k jejich spolupráci (do níž byl zčásti zahrnut i Dežo Benau), sahající i do dob odboje v prvních letech druhé světové války, viz Dittmann (2016). Archivní materiály StB obsahují mnoho cenného i pro detaily Jakobsonova životopisu, pokud jim můžeme věřit: například za války mu ve Švédsku pomohl konzulát SSSR (viz výslech Michala Mareše 11. 12. 1957, ABS, 305, 740-2, fol. 320b /foliace tužkou/), *Moudrost starých Čechů* vyšla údajně za pomoci československého vyslanectví v Londýně, které vedl dr. Papánek (zpráva spolupracovníka Nechleby z 29. 3. 1957, ABS, 305, 740-2, fol. 96a), na podzim r. 1920 sedával snad Jakobson v prvních lavicích na přednáškách prof. Murka, ještě neuměl česky a užíval ruštiny (zpráva spolupracovníka Josefa z 25. 2. 1957, ABS, 305, 740-2, fol. 41a), Jakobson sehrál obratně svou roli při habilitaci B. Václavka (ABS, 305, 739-2, fol. 137a) atd. Jediné svědectví o prvních měsících r. 1939 podává originál dopisu od Svatavy Jakobsonové pro Noěmi Ripkovou, manželku Huberta Ripky, z 10. 5. 1939: „Přes měsíc to trvalo, než jsme dostali povolení k odjezdu a visa do Dánska, Norska, Anglie a Jugoslavie. Roman byl pozván až od podzimu do těchto zemí + Holandska přednášet. Nakonec na naléhání vyslanectví těchto zemí po nejrozmanitějších nepřijemnostech a vyšetřování byl kladný výsledek a mohli jsme odjet. Byt jsme likvidovali, nábytek složili u přátel, knihovnu předal R. svému žáku. Vzali jsme [s] sebou jen nejnnutnější šaty a knihy. Teď sedíme v Dánsku. [...] Opustit naší [sic] zemi bylo pro Romana i pro mě stejně bolestné jako veliké štěstí, které nám všichni naši tamější smutní přátelé přáli. Ten poslední měsíc tam nám oběma šedivěly vlasy. Všichni tam jsou v hrůze a depresi a v naději, v jediné naději na válku jako jedinou možnost vysvobození [...] Soňa [Haasová, Jakobsonova první manželka, pozn. R. D.] s rodinou se snaží dostat se do Anglie, prozatím bez úspěchu. V Brně začalo týrání

řilo před komunisty uprchnout (srov. Ripka 1950), a stal se tak s P. Zenklem čelným představitelem poučnorové emigrace, zmiňovaným např. v procesu s M. Horákovou. V dopise Ripkovy ženy Noëmi Jakobsonovi z 28. 7. 1947 už čteme smutné postřehy v předzvěsti dalšího vývoje: „Mais nous constatons que nos communistes sont ravis et nous avons la preuve qu'ils se sont conduits encore infiniment plus mal que les Russes. C'est une sale histoire qui pèse très lourd sur nous tous. Ce que nous voudrions savoir et ce que nous ne savons pas, *c'est si c'est* simplement la méthode brutale à la mode en Russie et si c'est le début d'une nouvelle politique dont on a des exemples dans certains pays autour de nous. Ce qui est certain c'est que nos communistes jouent un rôle très déplaisant, et si jamais on avait encore quelques illusions sur leur patriotisme et leur loyauté nationale [...]“ (RJP 45/6; potvrzení v originále přepisujeme kurzivou). Hubert Ripka sám si už r. 1947 uložil materiály k příteli prof. Josefu Borovičkovi „pro případ, kdyby byl zatčen“, neboť se mu svěříl, jak vyplývá z archivů StB, že „stejně dojde ke komunistickému převratu“ (oba citáty viz ABS, 305, 739-2, fol. 39a).

O raném poučnorovém vývoji v Československu se Jakobson zmiňuje např. v dopise z 24. 6. 1948 adresovaném columbijskému profesorovi Ernestu J. Simonsovi²³ výstižně takto: „The news from Czechoslovakia is extremely bad [...] in Czechoslovakia [...] the situation is becoming much worse than Yugoslavia: everybody is terrorized and afraid to do anything. I received letters from left Czech intellectuals who fled with great danger from the country [...] What they write is entirely disappointing – endless purges of scholars, students, employees [sic], writers, books, etc. Prisons full of students. Worse depression in the population than even in 1939. I had a visit from Miłosz.“²⁴

fysické nearijců, mezi nimi našich přátel. Řadí německá policie. [...] Smutně a přátelsky se s námi loučili hokynář, policajti, průvodčí ve vlaku, celníci. Lid se drží statečným švejkováním. [...] Snad tě bude zajímat, že v českém prostředí až na malé výjimky skoro vymizel antisemitismus, ba často tě mluvit o opaku. Loučení university s Romanem bylo hrozně dojemné. Profesori všech směrů, posluchači bez výjimky, zřízenci, slzeli, objímali, zdůrazňovali na shledanou. Byla dokonce vydaná již za okupace brožurka ‚Pozdrav a děkuvzdání R. J-ovi‘ a Arne, který vůbec exceluje odvahou až závratnou[,] ještě pře[de]včirem napsal v Lidovkách[,] že ‚Masarykova universita – doufáme jen dočasně – osiřela o slavistu světového jména‘.“ (Viz ABS, 305, 739-3, nefoliováný dokument u fol. 77a, odstraňujeme nadbytečnou interpunkci a potvrzené segmenty v originále vyznačujeme kurzivou.) Pokud jde o Arne Nováka, zachoval se dopis Svatavy Jakobsonové z 25. 4. 1939 adresovaný manželům Novákovým: „Drahý Arne a drahá Jiřino, už jsem nestačila Vás vyhledat ve spěchu před odjezdem posledního den. Bylo mi to opravdu líto. Nezazlívajte nám, že jsme, doufám ne nadlouho, zůstali Vašimi dlužníky. Můj muž v těchto dnech začíná přednášky, jednak na kodaňské universitě (cyklus přednášek o struktuře fonemat)[.] jednak v kodaňském linguistickém kroužku o nulové kategorii v jazyce. [...] Učím se dánsky z Andersena, který nás znovu okouzluje. Nevíme dosud, jak dlouho zůstanem. Dojeli jsme v největším klidu, téměř ve spánku. Vzpomínáme na Vás s díky a s lítostí, že se nebudeme vidat. Vaše Svatá“ (LA PNP, fond Arne Novák, číslo fondu 1197, korespondence vlastní – přijatá – osoby – Jakobsonová Svatá Novák Arne, fol. 1a).

/23/ Ernest J. Simmons (1902–1972), významný americký rusista, literární vědec, profesor Kolumbijské univerzity a vedoucí tamější katedry slavistiky (1946–1959).

/24/ Czesław Miłosz (1911–2004), polský básník a pozdější nositel Nobelovy ceny za literaturu (1980).

He also, and Polish intellectuals in general, are very concerned with the explosive development of Czechoslovak events.²⁵

Jakobson samozřejmě dobře věděl také o atacích na strukturalismus a přímo na svou osobu, kdy byl označen za hlavního svůdce domácích jazykovědců k idealismu jako „protisovětský emigrant, kosmopolita a skrytý trockista“ (Sgall 1952: 2), a o změně chování některých bývalých kolegů.²⁶ Můžeme se dohadovat, zda po zastavení korespondence s B. Havránkem věděl např. o jeho článku v *Rudém právu* v procesu s Miladou Horákovou pod názvem „Jednali z hluboké nenávisti k lidu“, ²⁷ v němž se tehdejší děkan pražské filozofické fakulty vyslovil také o ruské prvorepublikové emigraci: „Když jsme tak před 30 lety jako mladí dovedli se již rozhlédnout po tehdejší emigraci ze Sovětského svazu a vidět její sptící nenávist, spojující se kde s kým proti gigantickému růstu nového světa, říkali jsme si: Šťastná země, která se těchto lidí zbavila“ (Formánková – Koura 2008: 436). B. Havránek ovšem jistě věděl, že M. Horákové není pomoci a Jakobson je v bezpečí za oceánem, připomeňme, jak účinně se zastával např. věřících jazykovědců, jako byli J. Vachek, F. V. Mareš, F. Kopečný, L. Novák ad.

/25/ Columbia University Libraries – Bakhmeteff Archive, Ms Coll C. U. Slavic, Jakobson, Roman, New York, 24 June – 22 Dec. 1948, To Ernest Joseph Simmons, s. 2. Jakobsona o pounorovém vývoji informoval např. Jaromír Krejcar, jehož tři dopisy vydal J. Toman.

/26/ Jakobsonova osobní korespondence o tom přesvědčivě vypovídá. Např. v ostře formulovaném dopise mu z Paříže 18. 12. 1948 píše syn spisovatele Jana Herben a bývalý šéfredaktor brněnské redakce *Lidových novin* a později *Svobodného slova* Ivan Herben (1900–1968, po emigraci do USA působil v letech 1950–1965 v rádiu Svobodná Evropa; za okupace byl už na konci r. 1939 zatčen a tvrdě vyšetřován gestapem, v letech 1940–1945 vězněn v koncentračním táboře; prof. Otakaru Machotkovi napsal v r. 1952: „Prakticky jsem měl skoro tři měsíce hodně bolestivý permanentní záchvat žlučníku. Když mně vykuchali, ukázalo se proč: měl jsem žlučník zkamenělý, vrostlý do jater a přirostlý k dvanácterníku a k bránici. O těch srůstech sluší [sic, soudí] profesori /včetně chirurga/, že byly způsobeny bitím na gestapu, kde mně pendrekem v lednu 1940 zmlátili přes břicho, boky a slabiny tak, že jsem tři neděle močil čistou krví“ /Národní archiv, fond Machotka Otakar, Prof., PhD., značka Machotka – AMV 34, arch. č. 827, Osobní korespondence – osoby H/); „Romane, ti kamarádi se nám strašně nepovedli. Z Trávníčka se stal kompletní slovanský blbec, z Havránka denunciant a Frank Wollman kolaboruje vesele jen proto, aby mohl lenošně žít [...] Když si vzpomenu na fašistické a kramářovské názory Trávníčkovy, Havránkovy a Wollmanovy z roku 1937, nevím[,] jestli je mi k pláči, k smíchu či k blití. To poslední asi nejvíc.“ V dopise z 11. 5. 1953 Herben děkuje Jakobsonovi za zaslání jistě Trávníčkovy brožury a píše: „Bavil jsem [se] při její četbě výborně. Ale zdá se mi, že se u něho opravdu začínají projevovat následky dávného zranění do hlavy. Je to přece tak neinteligentní! [...] V posledních Literárních Novinách [sic] zase psal o slohu Gottwaldově. To je tak nejapné, že opravdu pochybuji o jeho zdravém rozumu.“ RJP 42/10. O proměně F. Trávníčka, kdysi aktivního člena Ligy proti bolševismu, po druhé světové válce viz Malčík (2015). Na konci roku 1948, 20. prosince, píše Josef Vachek Jakobsonovi: „Jsem leckdy v situaci, která připomíná konec sil tělesných i duševních [...] Velmi mne ovšem sklíčuje to, že vidím, jak plnou pravdu máte v tom, co píšete o ústupu pražské školy ze slávy. Nedovedete si ovšem představit, jaká je nyní struktura vědeckého a veřejného dění – těžko je jít v ní rovně a zachovat rozhled [...]“ (RJP 46/48). O rok později četl Jakobson v dopise od Pavla Trosta z 19. 12. 1949: „Vědecká tematika více méně odpadá. Neboť my se odcizujeme ne-li vědě vůbec, tak aspoň plodným problémům [...] Na naší straně je resignace. Latentní krise Linguistického kroužku vyústí v jeho marxistickou likvidaci“ (RJP 46/40).

/27/ *Rudé právo* 30, č. 138, 11. 6. 1950, s. 4. Viz Formánková – Koura (2008: 436–437).

Jak odlišná od československé byla situace v tehdejším Polsku, ilustruje volba Jakobsona za člena Polské akademie věd v r. 1959: Když se profesor Henryk Jabłoński pokusil volbu znemožnit poukazem na výše zmíněný denunciační článek v *Rudém právu*, Jerzy Kuryłowicz „raised his hand and asked: ‚Professor Jabłoński, can you tell us what is ‚Rude Pravo‘? Is it a linguistic periodical?‘ ‚No, it is an official organ of the Czechoslovak Communist Party‘, explained Jabłoński. ‚If so‘, Kuryłowicz shot back, ‚I move to rule the subject out of order“ (Pomorski 1999: 267). Jakobson byl zvolen.

Ustrašenost českých jazykovědců, vyvolanou neobyčejně silným mocenským útlakem, a pomalejší „tání“ oproti okolním lidovědemokratickým režimům dobře ilustruje zkušenost z mezinárodní konference slavistů v Bělehradě v září 1955, jak ji popsala ve vzpomínkách na Jakobsonovu návštěvu Československa r. 1957 Jiřina Hauková (1991: 6): „Na sjezdu v Jugoslávii se báli [...] čeští vědci s Jakobsonem promluvit, ani ho nepozdravili, teprve když akademik Vinogradov k němu přistoupil, objal ho a políbil, přiběhli k němu, jako by ho teprve teď poznali[,] a stiskli mu ruku: ‚To jsi ty, Romane?‘“ Totéž vypověděl StB i „pramen“ Jindřich Chalupěcký, s nímž byly údajně bezpečnostní orgány „ve spojení jako s aktivem“ a jenž jim „podal zprávu k trockistům[,] se kterými se znal z doby první ČSR“.²⁸ V Chalupěckého prohlášení z 2. 12. 1957 čteme, že Jakobson mluvil „také o svém prvním setkání se sovětskými a československými vědci na slávistickém [!] kongrese, který se konal asi před dvěma lety v Jugoslávii[,] a říkal při tom, že čsl. účastníci kongresu váhali, zda s ním mají hovořit[,] a že situace se rozluštila tím, že členové sovětské delegace Jacobsona [sic] velmi srdečně přivítali jako starého přítele objetím a políbením tváře. Profesor Roman Jacobson [!] si zřejmě tohoto přátelského vztahu sovětských vědců velmi váží a srovnává jej s nejistým přijetím u svých starých českých vědeckých přátel“ (ABS, 305, 739-4, fol. 93a–94a, ABS, 305, 740-2, fol. 322a–323a /tužkou opravená foliace/). Podobně zpráva spolupracovníka StB Karla z 5. 11. 1957 o Chalupěckém, který vyprávěl o setkání s Jakobsonem, vypovídá: „JAKOBSON se vyslovil, že naše inteligence je nejustrašenější. Bojí se otevřeně vyslovit vůbec nějaký názor [...] Nemohl vlastně vůbec vysondovat[,] jaký názor mají naši vědci. Je to[,] jakoby [sic] člověk šlapal do bažiny, tápání, nejistota, strach“ (ABS, 305, 740-2, fol. 269a).

/28/ ABS, 305, 740-2, fol. 318a (tužkou opravená foliace), srov. fol. 225a; jeden rozhovor s Chalupěckým byl veden v neděli dopoledne 29. 9. 1957, viz fol. 226a. Chalupěcký byl orgány 1. odboru III. správy ministerstva vnitra opět vyhledán 30. 9. 1957, kdy proběhla třetí schůzka (fol. 233a), na níž byl Chalupěcký „požádán o vypracování písemné zprávy o [...] stycích a rozhovorech, které měl s JAKOBSONEM“. S Jakobsonem se v r. 1957 setkal třikrát. Zprávu měl předat už v ranních hodinách 1. 10. 1957. Viz ABS, 305, 740-2, fol. 233a, 234a.

AKCE BOR

Pozvání Jakobsona do Československa, dříve nepředstavitelné, bylo umožněno tím, že po Stalinově smrti se zhroutila naprostá blokáda uvalená r. 1947 na zahraniční vědecké a společenské kontakty: kulturní a posléze vědecká výměna SSSR a kapitalistických zemí se od r. 1955 začala poměrně intenzivně rozvíjet (Zubov et al. 2015: 310–311). Tehdejší americký velvyslanec v Československu Ural Alexis Johnson vzpomíná, že českoslovenští soudruzi i v tomto museli následovat Sovětský svaz, „albeit uncomfortably“ (Johnson – McAllister 1984: 196).

Není divu, že Státní bezpečnost Jakobsonovy oba československé pobyty roku 1957, v lednu až únoru i v září až říjnu, pečlivě sledovala, ale bohužel neznáme přesnější pozadí: kdo dal k akci příkaz, kdy to bylo, jak začala – např. sledování Jakobsona je v protokolech doloženo až cca deset dní po jeho příletu. Jakobson mohl být jistě v hledáčku zpravodajských služeb jako československý emigrant ruského židovského původu, označený za trockistu, a světově známý intelektuál (a intelektuálové byli spolu se studenty „rozbuškou“ maďarské „kontrarevoluce“ v šestapadesátém, viz Zubov et al. 2015: 305). Je navíc známo, že sovětské poradce působící v StB se vyznačovali „silným antisemitismem, živelným nepřátelstvím k „trockismu““ (Kaplan 1999: 32), a jeden z tajných rozkazů ministra vnitra z r. 1954 obsahoval pokyny k důslednému rozpracování trockistů,²⁹ přičemž jejich podíl na celku rozpracovávaných osob byl už v r. 1953 druhý nejvyšší, po národních socialistech (Koudelka 1993: 69). Spolu s horečnatým hledáním agentů americké rozvědky, podporovaným v té době ministrem Barákem (viz výše), tak do sebe vše zapadalo a identifikace R. Jakobsona jako amerického agenta, jenž měl navíc prokazatelné zpravodajské zkušenosti z druhého odboje, kdy byl ve spojení s Hubertem Ripkou,³⁰ se více než nabízela. Stejně uvažuje historik R. Vévoda: „Leitmotivem Jakobsonova „zpravodajského vytěžování“ byla snaha odhalit v něm agenta CIA, přinejmenším tak zamezit jeho dalším návštěvám Československa a současně zkomplikovat výměnu vědeckých a kulturních pracovníků včetně vzájemné výměny odborných publikací mezi ČSR a USA“ (Vévoda 1996b: 332). Více světla na zákulisí celé akce vrhá souhrnná zpráva StB, v níž se uvádí, že důvodem rozpracování byla „závadná činnost JAKOBSONA z doby před okupací, kdy žil v ČSR a pracoval ve prospěch

/29/ Tajný rozkaz ministra vnitra, č. 158, 18. 8. 1954, dostupné z WWW: <http://www.ibadatelna.cz/data/pdf/badatelna/1954/TRMV_1954_158.pdf> [přístup 10. 7. 2017].

/30/ V Archivu Huberta Ripky (osobní složky československých občanů v zahraničí) se dochovalo čtyřicet jedna listů korespondence od R. Jakobsona z let 1939–1940, v září 2017 byly v péči restaurátorů před digitalizací. Srov. Národní archiv, Archiv Huberta Ripky, číslo fondu 1419, inv. č. 2866, sg. 1-28-2, dostupné z WWW: <<http://www.badatelna.eu/fond/536/inventar/?q=Jakobson>> [přístup 10. 8. 2017].

buržoasní zpravodajské služby. Dále proto, že byla známa jeho trockistická činnost z této doby a bylo důvodné podezření, že do ČSR přijel jako agent americké rozvědky, aby v ČSR plnil její úkoly mezi vědeckými a kulturními pracovníky“ (ABS, 305, 739-3, fol. 78a–79a). Jakobsonova návštěva se stala příčinou opětovného „rozpracování“ Jaroslava Seiferta, jehož osobní svazek byl založen už na počátku 50. let kvůli podezření z trockismu (viz níže).

V Archivu bezpečnostních složek se zachovalo pět obsáhlých složek nashromážděných ke zmíněným Jakobsonovým československým cestám r. 1957 i k jeho předchozí činnosti (fond 305 Ústředna Státní bezpečnosti, složky 305-739-2; 305-739-3; 305-739-4; 305-740-1; 305-740-2).³¹ Jako první na ně upozornil R. Vévoda r. 1996. Při jejich čtení musíme být kritičtí, mnohé informace jsou dnes z jiných zdrojů neověřitelné a agenti, informátoři a další spolupracovníci StB jsou spolehliví v různé míře. Na to narážel sám ministr vnitra Barák, podle něhož byla v r. 1955 agenturní síť spolupracovníků StB „zaneřáděna desinformátory, alibisty a vůbec balastem“ (Tomek 2009b: 73). Bez lustrace jednotlivých spolupracovníků, zejména pokud se nezachovaly jejich osobní svazky, registrační a archivní protokoly, nelze ani určit míru a dobrovolnost jejich spolupráce.

Rozpracování akce Bor, jak byla operace nazvána (zároveň to bylo krycí jméno pro Jakobsona), bylo prvním odborem III. správy ministerstva vnitra svěřeno oddělení 311, v němž se ho ujali náčelník npor. Antonín Zajíček a zejména npor. Jaromír Pátík.³² S ním se Jakobson vlastně mohl osobně setkat, neboť Pátík byl při Jakobsonově odletu osobně účasten prohlídky jeho zavazadel (ABS, 305, 740-2, fol. 49a–49b). III. správa, podřízená 1. náměstku ministra vnitra (Tomek 2009b: 35), měla na starost vnitřní (politické) zpravodajství, byla to tedy politická kontrarozvědka (Koudelka 1993: 19), v letech 1955–1963 ji vedl Jaroslav Bartoň (Žáček 2005: iv). Pracovní náplň byla formulována takto: „bojuje proti vnitřnímu nepříteli, odhaluje ilegální organizace a protistátní skupiny“ (Koudelka 1993: 19); její první odbor se specializoval na oblasti trockisté, sionisté a buržoazní nacionalisté (Koudelka 1993: 177).

Na základě dochovaných archivních materiálů popisuje R. Vévoda činnost bezpečnostních složek v akci Bor takto: „Jakobsona sledovali na každém kroku a prověřovali i každého, s kým se setkal. Mnozí z nich byli předvoláváni k výslechům a vybírání k dalšímu ‚rozpracování‘ [...] Využívali síť

/31/ Viz [Prozatímní popis fondu 305 Archivu bezpečnostních složek], dostupný na WWW: <http://www.abscr.cz/data/pdf/abs/inventar_305.pdf> [přístup 8. 1. 2015]. Za spolupráci při shánění materiálů děkuji H. Gabrielové.

/32/ Vévoda (1996a: 90). Antonín Zajíček byl později povýšen na majora a působil ve 2. oddělení VII. odboru ministerstva vnitra (Žáček 2009: 126); Jaromír Pátík, nar. 19. 8. 1919, působil mezi 1. 3. 1969 – 14. 1. 1971 jako zástupce náčelníka správy sledování (IV. správy SNB) pod federální správou zpravodajské služby, viz Útvary federálního ministerstva vnitra 1. 3. 1969 – 15. 2. 1990, dostupné na WWW: <<https://mvu.ebadatelna.cz>> [přístup 1. 7. 2017].

svých agentů a informátorů, v níž figurovali jak členové vědecké obce, tak kupříkladu i jedna ze zaměstnankyň hotelu Paříž, ve kterém byli na přelomu ledna a února 1957 manželé Jakobsonovi ubytováni. Zadržovali a zkoumali zásilky všeho druhu, které Jakobson posílal do Československa z Harvardské univerzity, k čemuž dal příkaz generální prokurátor 15. května 1957. Hojně využívali operativní techniku: měli záznamy telefonických rozhovorů, fotografie a byli i s to pořídit magnetofonový záznam Jakobsonova rozhovoru s americkým velvyslancem v Praze A. Johnsonem, o čemž informoval akademika Havránka Václav Kopecký. Věděli i to, že se od Havránka tato informace dostala k dalším čtyřem lidem na filosofické fakultě v Brně.⁴³

Ve spisech akce Bor jsou zachovány svodky sledování, žádosti o lustrace v evidenci osob, hlášení, zprávy a další materiály a také velmi početné zprávy od tajných spolupracovníků bezpečnostních orgánů. Dlouhý výčet jejich krycích jmen ze složek týkajících se Jakobsonových návštěv z r. 1957 ukazuje, jak rozsáhlou síť spolupracovníků různých kategorií měly československé bezpečnostní orgány pro tuto akci k dispozici: patřili k ní Jiřina, Tomáš, Maxim, Růžek, Milena, Kröger, Budínský, Horník, Blíska, Marcela, Dobruna, Máša, Julie, Janda, Erben, Josef, Jaroslav, Palo, Matěj, Šeřík, Nechleba, Týnecký, Učitel, Karel, Vejr, Rys, Jarda, Pavla, Pírek, Hugo, Rys, Alena, Režisér, Kostečka, Körner, Urbanek. Někteří byli ke spolupráci „vázáni“ (slavista A. Isačenko; ředitel archeologického ústavu ČSAV akademik Jaroslav Böhm-Valenta⁴⁴) nebo jsou uváděni jako „pramen“ („pramen“ byl méně důležitý informátor, který se oficiálně nezavazoval ke spolupráci). Někteří ze spolupracovníků byli pravděpodobně zaměstnanci hotelů, v nichž Jakobson s manželkou bydlel, tj. součástí „hotelové agentury“: spolupracovník Vejr podával zprávy o hotelu Flora, takže například víme, že Jakobson a Paul Garvin zde byli ubytováni při druhém pobytu r. 1957 na pokojích č. 427 a 428 (ABS, 305, 740-2, fol. 232a), spolupracovníci Milena a Dobruna podávali zprávy z hotelu Paříž, kde Jakobson bydlel při prvním pobytu atd. Informátoři a další spolupracovníci nasazení na Jakobsona se byli schopni i navzájem opravit, tak např. Marcela, jak informuje ve zprávě z 16. 2. 1957, zjistila, že Jakobson se do hotelu v ranních hodinách (4:30) vrátil ráno dne 4. února, a nikoli poslední den pobytu, jak chybně uvádí spolupracovník Erben v agenturní zprávě č. 200 (ABS, 305, 740-2, fol. 39a). Někteří spolupracovníci informovali, soudě podle dochovaných agenturních zpráv, vy-

/33/ Vévoda (1996a: 90), srov. i Hermann – Zelenka (2015: 96–97). StB se skutečně v polovině 50. let podařilo nainstalovat odposlouchávací zařízení do pracovny amerického velvyslance v Praze, srov. Drda – Kroupa (2008: 166). Není tedy přesná informace J. Frolíka in Pacner (2002: 526): „Na americkou ambasádu se československé kontrarozvědce nikdy nepodařilo proniknout – ani zpravodajskou technikou, ani agenturou, nanejvýš se někdo dostal vestibulu.“

/34/ Podle Výpisu z archivního svazku byl „vázán v prosinci 1955 jako majitel propůjčeného bytu [...] V květnu 1956 byli [sic] však místnosti vyžádány zpět pro potřebu ČSAV. Proto byl jeho svazek uložen do archivu.“ ABS, 305, 739-2, fol. 48a.

datně a ochotně, např. spolupracovník Blíska o E. Paulinym (jehož „činnost nemůže být označena jako pokroková a marxistická“), Ľ. Novákovi, J. Čaplovičovi, J. Hrabákovi, P. Garvinovi, J. Dieškovi či K. Šimončíčovi (ABS, 305, 740-2, fol. 214a–220a; citát z fol. 216a).

Připomeňme v této souvislosti, že Jakobson byl československou rozvědkou sledován i v USA. O tom by svědčilo pozdní svědectví Jakobsonových, jak ho zaznamenal v osobních rozhovorech Jindřich Toman: „Podle Jakobsonových vlastních slov ho československá tajná služba sledovala i ve Spojených státech a jeho žena Krystyna Pomorska uváděla, že z jejich domu byly zcizeny dopisy, magnetofonové pásky, adresáře a podobné materiály, zatímco cenné předměty zůstaly nedotčené“ (Toman 2011: 277). Podobné svědectví se objevuje i v archivech na základě zpráv českých agentů ve Spojených státech: „Prostřednictvím I. správy MV³⁵ bylo zjištěno, že JAKOBSON se účastní na Harvardské universitě také výuky kádrů pro USA rozvědku, dále bylo zjištěno, že se JAKOBSON v USA důvěrně stýkal s Hubertem RIPKOU po jeho útěku do zahraničí v roce 1948.“³⁶ A jinde v archivech StB čteme, že podle „poznatků 1. odboru II. správy MV [tj. kontrarozvědky (obraného zpravodajství)], 1. odbor se zabýval USA, pozn. R. D.; srov. Koudelka 1993: 175] byl JAKOBSON před odjezdem do ČSR na Státním Departmentu USA a má tam také podávat zprávu o své cestě po svém návratu“ (ABS, 305, 740-2, fol. 80a). Podle jednoho ze spolupracovníků StB přímo mezi pracovníky brněnské univerzity si nebyli Jakobsonovým posláním zcela jisti ani někteří jeho českoslovenští přátelé: jak informuje nejmenovaný zpravodajský zdroj, zřejmě spolupracovník Kröger, ve zprávě hodnotící ke dni 4. 5. 1958 ohlas denunciačního článku v *Rudém právu* mezi brněnskými akademickými pracovníky, ptala se i manželka akademika Havráнка Zdeňka při jeho návštěvě, „zdali u nás provádí zpravodajskou činnost. Jakobson ji ujistil čestným slovem, že nic podobného nedělá a Havránková i její okruh tomuto tvrzení uvěřili“ (ABS, 305, 739-3, fol. 13a; srov. Vévoda 1996a: 98). Ještě ve zprávě datované 20. 9. 1972, která se týká Adolfa Hoffmeistera a byla zpracována pro II. správu federálního ministerstva vnitra kpt. Zdeňkem Kukrálem, čteme ohlas sledování Jakobsona z r. 1957: „Podle agenturních poznatků byl Roman Jakobson v r. 1957 dvakrát v ČSSR na pozvání ČSAV. Při obou těchto návštěvách plnil úkoly USA rozvědky. Pro USA rozvědku zjišťoval situaci mezi naší vědeckou a kulturní inteligencí, otypovával [sic] vhodné osoby a doporučil USA rozvědce způsoby ideologického ovlivňování naší inteligence a zanášení protistranických nepřátelských názorů. Jako jeden z mnoha styků Jakobsona z roku 1957 je veden právě prof. dr. Adolf Hoffmeister, se kterým byl ve styku

/35/ I. správa MV byla rozvědkou. Podle statutu „provádí rozvědnou a kontrarozvědnou práci v kapitalistických zemích“, viz Tajný rozkaz ministra vnitra, č. 100, 22. 5. 1954; dostupné na WWW: <http://www.ibadatelna.cz/data/pdf/badatelna/1954/TRMV_1954_100.pdf> [přístup 10. 7. 2017].

/36/ ABS, 305, 739-3, fol. 83a.

dne 5. 2. 1957. Uvedený styk Hoffmeister–Jakobson potvrzuje ve své výpovědi Věra BASCHOVÁ, roz. Pírková, nar. 1. 4. 1906 Vídeň, švagrová Romana Jakobsona.³⁷ S podezřením, že je agentem, se musel Jakobson vyrovnávat vlastně podstatnou část života: byl sledován už za svého prvorepublikového pobytu a podezírán, že je sovětským špiónem, s tímž podezřením se musel vyrovnávat i v USA,³⁸ komunistické tajné služby ho zase podezíraly, že je agentem amerických tajných služeb, jak se o něm vyjádřil už r. 1947 v jednom rozhovoru Karel Teige³⁹ a jak o jeho údajné práci na Harvardu informovala rozvědka (Vévoda 1996a: 91). Podle dalších „agenturních poznatků“ byl Jakobson „těž aktivně činný v zahraničním hnutí ukrajinských nacionalistů a bělogvardějců proti Sovětskému svazu“.⁴⁰ Československá rozvědka byla na základě vyhodnocení Jakobsonovy první cesty v r. 1957 oslovena oddělením 311 III. správy hned 6. 2. 1957 s tím, že by potřebovali zjistit tři věci: „1./ Jakou politickou činnost JAKOBSON v USA vyvíjí. 2./ Jeho styky s emigranty v ČSR a se kterými se stýká[.] 3./ Zda udržuje spojení s Josefem GUTTMANNEM [...]“⁴¹

Jakobson si skutečnosti, že je sledován, byl při pobytech r. 1957 velmi dobře vědom. Na sledování při této návštěvě vzpomíná v *Rozhovorech s českými lingvisty I* František Daneš takto: „Vybavuje se mi, jak jsem ho doprovázel po skončení diskuse Letenskou ulicí na americkou ambasádu a on po chvíli povídá: „Jste hodný, že se mnou jdete, ale víte, tamhle kousek za námi

/37/ Ponecháváme pravopis originálu. Cit. dle Hlaváč (2006), dostupné na WWW: <<http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=064&clanek=040614>> [přístup 4. 1. 2013].

/38/ Jedním z bývalých přátel, který se tím netajil, byl Vladimír Nabokov, „convinced that Jakobson was a Communist agent“, a za mccarthyismu se o Jakobsonovi nebezpečně vyjadřoval jako o bolševickém agentovi. Viz Boyd (1991: 311; odtud citát), Dragunoiu (2011: 251), k tomuto období v Jakobsonově životě viz Rudy (1999: 192–200).

/39/ Šlo o hlášení spolupracovníka Růžka z 30. 1. 1957: „Při té příležitosti řekl [Teige] také, že Roman JAKOBSON je americkým universitním profesorem a expertem FBI pro východoevropské a sovětské věci, což je vlastně jeho hlavní práce a universitní profesura je jeho vedlejší zaměstnání. Tehdy řekl, že to ví od důvěryhodné osoby, že mu to však potvrdili také NEZVAL, ŠTÝRSKÝ a / někdo třetí, jehož jméno si již Pramen nepamatuje[.]“ (ABS, 305, 740-2, fol. 5a–6a (černá foliace)). Jakobson i jeho manželka se při návštěvě Československa o Teigeho a jeho pozůstalost zajímali s výhledem na její publikování v zahraničí, Jakobson byl pak podezřelý, že má být „iniciátorem rehabilitace díla trockisty Karla Teigeho“, viz dokument Akce „Bor“ – zařazení do akce „Úder“ z 15. 1. 1958, ABS, 305, 740-2, fol. 341a (foliace tužkou).

/40/ ABS, 305, 739-3, fol. 97a. Informace čerpá ze zprávy spolupracovníka Blísky, s nímž Jakobson vedl rozhovor o kněžně Trubecké a její dceři Jeleně Kovačové, která je v Bratislavě a s níž se chtěl Jakobson setkat v Uherském Hradišti. „Kněžna TRUBECKÁ žije ve Vídni a kolem ní se soustřeďuje bělogvardějská emigrace v Rakousku. Dle agenturního zjištění je JAKOBSON s kněžnou TRUBECKOU v dobrém přátelském styku“ (fol. 92a).

/41/ ABS, 305, 740-2, fol. 113a. „Pepík Guttman“ byl zmíněn Jakobsonem v rozhovoru se spolupracovníkem Bliskou, že přispíval do *Partisan Review*, srov. ABS, 305, 740-2, fol. 211a. Josef Guttman (1902–1958) patřil kdysi k vedoucím komunistickým funkcionářům a byl šéfredaktorem *Rudého práva*; ve 30. letech byl ze strany jako trockista vyloučen a se Z. Kalandrou kritizoval moskevské procesy. Po emigraci do USA v r. 1939 tam zůstal, do Československa se nevrátil. Kalandra byl v procesu M. Horákovou jako hlava vymyšlené trockistické skupiny r. 1950 popraven.

nás doprovází ještě někdo. 'Byl tu neustále hlídán.'⁴² A podobně vzpomínala na Jakobsonovu návštěvu Prahy na podzim r. 1957 i Jiřina Hauková: „Pozvali jsme ho k nám na návštěvu, ale bál se přijít, že ho tu sledují tajní. My jsme ho ujistili, že nám to nevadí. Ale mělo to své následky“ (Hauková 1991: 6). F. V. Mareš, tehdy sekretář Československého komitétu slavistů, kterého s Jakobsonem pojilo celoživotní úzké přátelství, později v rozhovoru zmínil, že po těchto Jakobsonových návštěvách za ním „[d]louho [...] jezdilo jisté auto – nikoliv soukromé – se značkou AE 27 11“ (viz Rozhovor 1995: 39). Na F. V. Mareše, P. Trosta i některé další jazykovědce vedla StB spisy, jež se dochovaly v Archivu bezpečnostních složek v Praze a o jejichž obsahu budeme informovat jindy.

Prostřednictvím četných informátorů a dalších spolupracovníků se zpráva o Jakobsonově jistotě, že je při své návštěvě r. 1957 sledován, donesla i bezpečnostním orgánům. V *Návrhu na provedení zpravodajského pohovoru* s Pavlem Trostem z 9. 12. 1957 se píše: „Agenturní cestou bylo zjištěno, že JACOBSON vyprávěl Pavlu TROSTOVI, že je v ČSR sledován bezpečností. TROST o tom řekl agentu KS MV Brno ‚KRÖGEROVI‘, že to sice pokládá za smyšlenku, ale na druhé straně by to ani nebylo divné“ (ABS, 305, 739-2, fol. 102a). V Agenturní zprávě č. 90 z 4. 5. 1958, popisující ohlas na článek o Jakobsonovi, jeden „pramen“ uvádí, že během „svého druhého pobytu v ČSR mal [sic, měl] Jakobson a někteří jeho přátelé v Praze /na př. manželka akad. Havránka/ dojem, že je sledován orgány MV. [...] Havránek a Horálek se po Jak. odjezdu zamýšleli obrátit na akademika Průška, aby společně jménem 8[...] sekce Akademie protestovali proti nápadnému sledování oficiálního hosta ČSAV a MŠK“ (ABS, 305, 739-3, fol. 12a–13a). V přísně tajné dvacetistránkové souhrnné zprávě o akci Bor (stupeň utajení byl zrušen 17. 4. 1996) ze 3. 2. 1958 se píše, že Jakobson upozorňoval spolupracovníka Blísku a dále Michala Mareše na své sledování bezpečnostními orgány

/42/ Chromý – Lehečková (2007: 21). StB měla v hledáčku také Jakobsonovu bývalou druhou manželku Svatau Pírkovou-Jakobsonovou (od r. 1965) a její sestru Věru, provdanou Baschovou (zájem StB datován od r. 1958), jak ukazuje EZO – Evidence zájmových osob StB, dostupná na WWW: <<https://stbezo.info>> [přístup 7. 1. 2015]. Členové rodiny Baschových byli poté bezpečnostními orgány vyslýcháni a významný právník JUDr. Jaromír Basch, kdysi mj. předseda blízkovýchodní pobočky (s centrem v Jeruzalémě a Haifě) Spolku čs. advokátů ve Velké Británii, byl propuštěn z ministerstva zahraničních věcí, byl ostatně už předtím „rozpracováván“ pro podezření ze špionáže (srov. Vévoda 1996a: 94). Jakobson ho zmiňuje 24. 5. 1947 v dopise z New Yorku V. Clementisovi: „Mám na Tebe jedinou prosbu: JUDr. Jaromír Basch, kterého znáš z dob studentských, byl ve válce a pak v československé diplomatické službě v Jerusalemě. Nyní se chystá s rodinou domů a žádost, kterou podal o převzetí do staty v zaminí, byla kladně vyřízena zaměstnaneckou radou. Pak ale s tímto převzetím nastaly nějaké průtahy[...] a můžeš-li a chceš-li, moc bych se přimlouval o kladné rozřešení věci. Jde o člověka vysoce schopného a slušného a nesmírně oddaného práci.“ (RJP 40/35; normalizujeme mezery) Postoj S. Pírkové se odráží mj. v dopise R. Jakobsonovi z 28. 1. 1976, zmiňujícím její návštěvu Československa: „V Praze je smutno, ale oni to už nevědí. [...] Ale byla jsem se všemi na Vánoce, – to bylo velmi hezké. To víš. Na ulicích prodávali kapry v kádích! Rusové se procházejí v pápáchách po ulicích. Češi je bojkotují. Byla jsem náhodou i v pohraničí – kde jsou Rusáci usazení. Je to odporné.“ (RJP 1/76).

(ABS, 305, 739-3, fol. 95a). Blíska v reprodukci rozhovoru s Jakobsonem píše 24. 9. 1957, že Jakobson mu řekl: „Tady vůbec neuvěřejnili, že jsem v Praze[,] a na programu neuvedli, že budu mluvit. Mluvil jsem totiž včera. Oni se totiž bojí, že by na mou přednášku přišlo moc lidí. Vůbec se ke mně chovají hrozným způsobem. Sledují mne. Vím to z toho, že každého, kdo se se mnou sešel, legitimovali, když se se mnou rozloučil. Lidé mi to přinesli. Ale já proti tomu budu rozhodně v poslední den svého pobytu ostře protestovat, třebaže se mně nemůže nic stát.“ Na Blískovu otázku, jestli si je jist sledováním, odpověděl: „Vím to zcela jistě a bezpečně“ (ABS, 305, 740-2, fol. 210a, opravujeme pravopisné chyby). K Blískově zprávě připsal někdo z ministerstva vnitra červeně: „s. ministr – je vážné nebezpečí, že Jakobson po splnění jiných úkolů chce zakončit svůj pobyt u nás provokací“ (ABS, 305, 739-3, fol. 208a). O sledování své osoby pověděl Jakobson také Michalu Marešovi, jak svědčí záznam bezpečnostních orgánů z pohovoru s Marešem ze dne 11. 12. 1957.⁴³

Materiály z Archivu bezpečnostních složek podávají jedinečný vhled do prolínání vědy a aparátu totalitního státu a zároveň přesvědčivě ukazují, jak četní byli spolupracovníci StB. Obsahují také zajímavá svědectví o tehdejších protagonistech, a to lingvistech a literárních vědcích, mj. B. Havránkovi, J. Mukařovském, F. V. Marešovi, A. Isačenkovi, F. Kopečném, P. Sgallovi, P. Trostovi, K. Horálkovi, J. Daňhelkovi, J. Ludvíkovském ad., i spisovatelích, např. J. Durychovi, J. Seifertovi, J. Škvoreckém, a dalších osobách. Budeme se jim podrobněji věnovat jindy,⁴⁴ teď se zaměříme na průběh Jakobsonovy první návštěvy z ledna až února 1957, jak je zachycen v archivních materiálech Státní bezpečnosti.

PRŮBĚH A VÝSLEDKY AKCE BOR

Sledování R. Jakobsona při jeho první návštěvě začalo 27. ledna, jak uvádí svodka sledování z brněnské Krajské zprávy ministerstva vnitra datovaná 28. 1. 1957. Toho dne byl Bor, jak byl Jakobson komunistickou Bezpečností nazván, v 10:20 hod. v Brně „zachycen ve vestibulu hlavního nádraží, jak stojí u schodů na nástupiště. Oblečen byl prostovlasý, tmavý zimník, černé kalhoty, černé boty a v ruce nesl tmavohnědý kulatý kufřík a světlehnědou nákupní kabelu. Po malé chvilí k němu přišla i jeho manželka [...] Poté přešli na stanoviště autotaxi, kde nasedli do taxiku a odejeli ul. 1. máje, nám. RA,

/43/ ABS, 305, 740-2, fol. 320a (tužkou opravená foliace). „Trockista“ Michal Mareš byl v 50. letech vězněn, a jak stojí v písemné zprávě o pohovoru, „má nebo alespoň měl z bezpečnosti strach. Toto odůvodnil tím, že při [sic] prvním svém vyšetřování byl bit od orgánů, kteří jej vyšetřovali [...]“ (fol. 320b).

/44/ Z osudů konkrétních jazykovědců v 50. letech byl podrobně popsán příběh prof. Bohumila Ryby, srov. obsáhlou studii V. Dvořáčkové (2009).

Tř. Obránců Míru, dále přilehlými ulicemi na ul. Grohovu, kde řidič auta zastavil před domem č. 34a. BOR s manželkou vystoupil a [...] v 11.00 hod. vešli společně do uvedeného domu. Pracovník[,], který objekta následoval[,], do uvedeného domu se nedostal, neboť tento je uzamčen patentním zámekem. [...] Více již nebyl [Bor] tento den spatřen. Ve 20.30 hod. bylo sledování pro tento den skončeno.⁴⁵ Jakobson měl jindy program skutečně nabitý návštěvami, jak ukazuje např. svodka sledování ze 4. února: v 9:25 byl Bor zachycen na pražském hlavním nádraží s těžkým kufrem, který mu pomáhal nést P. Trost, a odejel do hotelu Paříž, v 10:55 vyšel Jakobson s Trostem z hotelu a v 11:10 zašli do Státního židovského muzea, ve 12:20 odešli z muzea a pěšky šli do budovy Československé akademie věd, ve 13:15 Jakobson vyšel s dalšími dvěma muži a ve 13:28 zašli do Domu československých spisovatelů, ve 14:20 Jakobson vyšel se skupinou dalších osob, nasedl do automobilu, který řídil syn literárního kritika Alberta Vyskočila Pavel (ABS, 305, 739-2, fol. 10a), a odejel do Břevnova, kde ve 14:40 navštívil Jaroslava Seiferta (ten si uchoval na toto setkání úsměvnou vzpomínku, viz Seifert 2015: 377), v 16:15 vyšel, odejel autem, v 16:25 navštívil Bohumila Trnku, v 17:10 odejel na Prahu 6, kde od 17:20 navštívil Jaroslava Durycha, v 18:20 vyšel a odejel do ulice Národní obrany, kde od 18:25 navštívil Josefa Vašicu, ve 20:05 vyšel, odejel a automobil kličkoval, až „řidič zvýšil rychlost, odbočil do ulice Na Ladách, kde byl [...] ve 20,25 hodin ztracen. Cesta vozem po Dejvicích budila na orgány dojem kontroly. Ve 21,30 hodin bylo sledování pro dnešní den přerušeno, aniž by byl BOR 2 více zachycen.“⁴⁶ Docházelo i k úsměvným situacím, když např. 1. února byl Jakobson s manželkou sledován, jak vozem s poznávací značkou OE-19-65 jeli „ulicí Krocínovou, Karoliny Světlé, po Národní třídě, Spálenou, Žitnou, Anglickou, Slezskou, Kouřimskou, Stalinovou třídou do ulice Baranovy 11“ a zašli tam do domu čp. 1901/4 a po příchodu „orgána do domu se tohoto ptali, kde bydlí Nezval“. Svodka sledování pak pokračuje, že sledování odešli do šestého poschodí, „kde zašli do bytu s visitkou [...] Nezval Vítězslav“ (ABS, 305, 740-2, fol. 17a.). Poslední den Jakobsonova pobytu, 6. února, končí sledování v 18:30 nasednutím Bora do letadla mířícího do Amsterdamu (ABS, 305, 740-2, fol. 29a). Jakobsonova manželka Svatava odletěla už 3. 2. (ABS, 305, 740-2, fol. 78a). Po návratu do USA měl Jakobson roztržku s prof. Lednickým⁴⁷ z amerického komitétu slavistů, který „organizoval již odpor proti uspořádání sjezdu slavistů“, ⁴⁸ rozešel se s ním ve zlém,

/45/ ABS, 305, 740-2, fol. 9a (foliace perem; ponecháváme velká písmena). Na Grohově ul. 34a bydlela Soňa Haasová, Jakobsonova první manželka.

/46/ ABS, 305, 740-2, fol. 21a–22a. Identifikaci J. Seiferta viz fol. 40a, P. Trosta fol. 23a.

/47/ Waclaw Lednicki (1891–1967), polsko-americký literární vědec, slavista, profesor na Harvardu a Berkeley. Korespondence s Jakobsonem je dochována v RJP.

/48/ Výpověď S. Wollmana z 5. 12. 1957 a jeho zpráva o Jakobsonově cestě do Varšavy ze dne 22. 1. 1958, ABS, 305, 739-4, fol. 90a, 92a.

prof. Lednicki byl následně nahrazen prof. Edgertonem a do Moskvy nepřijel (ABS, 305, 739-4, fol. 92a).

Jakobsonův odlet z Československa nebyl ovšem bezproblémový: 6. 2. je datována přísně tajná žádost, podepsaná náčelníkem III. správy A. Zajíčkem, „o provedení prohlídky zavazadel“ R. Jakobsona, které „se zúčastní orgán III. správy MV“ (ABS, 305, 740-2, fol. 48a). Byl to sám npor. Jaromír Pátík, jenž III. správu zastupoval a o prohlídce podal 22. 2. zprávu: Jakobson se ovšem „dostavil na letiště až těsně před odletem letadla ještě spolu s jedním cestujícím [...] Měl [s] sebou 3 velké kufry a další zavazadlo bylo pak ze zelené nepromokavé látky. [...] U JAKOBSONOVÝCH zavazadel byly označeny dva kufry, aby byly otevřeny, JAKOBSON je měl několikrát převázány motouzem, který byl na každém křižování rozuzlován. JAKOBSON protestoval proti prohlídce zavazadel s tím, že mu bylo řečeno na velvyslanectví v USA, že mu nebude dělána žádná prohlídka zavazadel. Také jeho průvodce, pravděpodobně z ČSAV[,] se rozčiloval, že je prohlídka prováděna [...] Prohlídkou zavazadel bylo zjištěno, že kromě několika svršků obsahují samé knihy, většinou vědecké ze všech vědních oborů kromě marx-leninismu. [...] Podrobná prohlídka všech zavazadel nebyla taktická provést, protože by to bylo [sic] prakticky jediná prohlídka z celé posádky letadla a vzbudila by podezření, že je dělána záměrně jne [sic, jen] u JAKOBSONA“ (ABS, 305, 740-2, fol. 49a–49b). Jakobson měl při odletu celkem asi 200 kg knih.⁴⁹ Na letišti doprovázel Jakobsona i jeho švagr právník Jaromír Basch; spolupracovník Máša hned 7. 2. hlásil, že Basch byl rozčilen a vyprávěl, jaké měl Jakobson na letišti potíže, nepomohlo mu potvrzení ani z Akademie věd, ani z amerického velvyslanectví.⁵⁰

Výsledek sledování R. Jakobsona při jeho první poválečné návštěvě Československa byl impozantní: bylo prý zjištěno celkem 105 „styků“, ⁵¹ přičemž poslední „den svého pobytu si [Jakobson] zval návštěvy do pokoje hotelu v půlhodinových intervalech“ (ABS, 305, 740-2, fol. 80a), bezpečnostními orgány byla ofocena dlouhá řada dopisů a další korespondence (mj. Jakobson P. N. Savickému, J. Daňhelkovi, A. Závodskému, korespondence pro Jakobsona od S. Wollmana, J. Hrabáka, F. Novotného,⁵² J. Krámského, F. V. Mareše, V. Skaličky, J. Daňhelky, J. Ludvíkovského, P. N. Savického,

/49/ Výslech Jakobsonovy švagrové Věry Baschové z 28. 11. 1957. Viz ABS, 305, 740-2, fol. 299a.

/50/ ABS, 305, 740-2, fol. 37a. Jakobson se jistil i zvláštním potvrzením z Harvardské univerzity vystaveným 16. 1. 1957, které končí slovy: „Officials at the University will appreciate such courtesies as civil and educational authorities elsewhere may find it possible to extend to Professor Jakobson during the course of his scholarly journey.“ Viz RJP 1/27.

/51/ ABS, 305, 739-3, fol. 84a. Správně má být 103 styků, viz níže.

/52/ Prof. F. Novotnému, který kdysi předložil votum separatum proti Jakobsonově habilitaci, Jakobson opatroval v cizině léky. Jsou doloženy tři děkovné dopisy Novotného Jakobsonovi, viz ABS, 305, 739-2, fol. 120a, 144a, 201a. Jakobson s J. Hrabákem Novotného i navštívili, jak zpravuje spolupracovník Alena, dne 1. 10. 1957 po 17:00, prý se Jakobson přišel Novotnému poklonit a předat mu pozdravy holandských vědců; viz ABS, 305, 740-2, fol. 265a.

J. Rypky, I. Poldaufa, J. Cibulky, S. Králíka, A. Dostála ad.; S. Jakobsonové psali např. P. Trost, S. Haasová, Svatavina sestra Věra Baschová, srov. ABS, 305, 739-2, fol. 104a–201a), byly nahrány telefonické⁵³ i osobní rozhovory, po Jakobsonově návštěvě bylo zachyceno z USA na 300 různých zásilek knih, časopisů apod.⁵⁴ a byly podniknuta další opatření. Souhrnná zpráva oddělení 311 III. správy MV z 15. 2. 1957, podávající „vytěžení poznatků“, uvádí, že při pobytu R. Jakobsona a jeho manželky v ČSR ve dnech 21. 1. až 6. 2. bylo užito sledování, odposlechů (pomocí úkonů 103 a 220, tj. dlouhodobého odposlechu a odposlechu telefonu), hotelové agentury nebo zachycování poštovní korespondence (ABS, 305, 740-2, fol. 50a). Robustní bezpečnostní aparát, jaký byl nasazen na sledování R. Jakobsona, svědčí o důležitosti, kterou mu orgány ministerstva vnitra přisuzovaly, např. v letech 1960–1962 bylo průměrně za rok operativní nebo zpravodajskou technikou, jako byl dlouhodobý a krátkodobý odposlech, tajně sledováno cca 3380 lidí (Koudelka 1993: 96).

Nutno poznamenat, že mnohá Jakobsonova setkání s dávnými přáteli a známými při jeho první nebo druhé návštěvě roku 1957 musela být bezpečnostním orgánům podezřelá, neboť tyto osoby byly již „rozpracovávány“ (rozpracováním se myslí činnost pracovníků StB, která „měla objasnit a dokumentárně doložit protistátní činnost nebo signály o ní“; mezi koncem r. 1951 a koncem srpna r. 1954 činil nárůst rozpracovaných osob 353 % na 49 939, až r. 1956 počet nově rozpracovávaných osob výrazně poklesl, viz Kaplan 1999: 85–86, citát ze s. 86): tak J. L. Fischer byl „nyní rozpracováván jako starý trockista“ (ABS, 305, 739-3, fol. 92a), „bělogvardějec“ P. N. Savickij byl v té době „znovu rozpracováván pro pokračování své nepřátelské činnosti“, ⁵⁵ Michal Mareš byl rovněž „znovu rozpracováván pro aktivní trockistickou činnost“ (ABS, 305, 740-2, fol. 274a), v akci „Roman“ byl „rozpracováván VALENTA Jaroslav, který je podezřelý z trockistické činnosti“ (ABS, 305, 740-2, fol. 121a), Václav Černý, s nímž se Jakobson setkal záměrně až při druhé návštěvě r. 1957, „je též aktivně rozpracováván jako trockista pro podezření z nepřátelské činnosti“ (ABS, 305, 740-2, fol. 274a), prof. Josef Cibulka byl tehdy „rozpracováván 3. odborem III. správy MV“ (ABS, 305, 740-2, fol. 274a; 3. odbor politické kontrarozvědky měl na starosti náboženskou oblast, typicky římskokatolickou církev, Koudelka 1993: 178), Jakobsonův švagr JUDr. Jaromír Basch byl „rozpracováván pro podezření ze špionáže II. správou MV“ (ABS, 305, 740-2, fol. 274a), a to pro anglickou zpravodajskou službu (ABS, 305, 740-2, fol. 323a), Jakobsonova první manželka Soňa Haasová, která se v r. 1935 provdala za hudebního skladatele Pavla Haase

/53/ Např. rozhovor mezi S. Jakobsonovou a její sestrou V. Baschovou z 23. 1. 1957, 18:12.

/54/ ABS, 305, 739-3, fol. 90a. Stručná zpráva o Jakobsonově první cestě datovaná 31. 7. 1957 uvádí, že celkem „bylo zasláno na 110 adres asi 200 různých knih a časopisů“. ABS, 305, 740-2, fol. 142a.

/55/ ABS, 305, 739-3, fol. 92a. Erbenova zpráva je v a. č. 740-2, fol. 38a.

(bratra herce Huga Haase), byla „rozpracovávána KS MV Brno“ (ABS, 305, 740-2, fol. 274a) a Pavel Trost byl „rozpracováván jako agenturní typ 6. odbohem II. správy MV“ (ABS, 305, 739-2, fol. 103a).

Jakobsonovi jistě přitížilo, že se setkal s přáteli, kteří byli po Únoru vězněni, kromě známého případu Jakobsonova kmotra P. N. Savického (odvlečen r. 1945 do SSSR, vrátil se až po deseti letech) a výše zmíněného Michala Mareše (propuštěn r. 1956) se sešel také s dr. Oskarem Kostou, jenž byl vězněn v souvislosti se Slánského procesem,⁵⁶ prof. Josefem Borovičkou, jenž byl třicet let blízkým přítelem Huberta Ripky a poslal mu po jeho emigraci r. 1948 materiály a zprávu o poměrech ve vlasti, za což byl 19. 7. 1950 odsouzen na osm let pro „zločin úkladů o republiku“ a byl mu zabaven veškerý majetek v ČSR,⁵⁷ s Naděždou Melnikovovou-Papouškovou, manželkou legionáře a osobního sekretáře T. G. Masaryka Jaroslava F. Papouška a příslušníci „hradní literární kliky kolem T. G. Masaryka, Ferdinanda Peroutky a Karla Čapka“, jež v době moskevských procesů psala články „zvláště velmi ostré“ a „vystupovala proti všemu socialistickému a marxistickému“.⁵⁸ Chtěl se setkat také s blízkým odbojovým spolupracovníkem Huberta Ripky Janem Horským-Hochbergem,⁵⁹

/56/ O. Kosta (1888–1973), dědeček známého jazykovědce prof. Petera Kosty. Podle hlášení spolupracovníka Mileny z 5. 4. 1957 se s O. Kostou Jakobson asi sešel, ale není to zcela jisté. ABS, 305, 739-2, fol. 44a. Spolupracovník Růžek o Kostovi 14. 1. 1957 hlásil, že Kosta snad sbírá pro židy informace, je „v neustálém styku se skupinou trockistů“ a při posledním setkání řekl doslova: „Vedoucí lidé z partaje jsou teď už úplně blbí.“ Pracovník ministerstva vnitra citát červeně přeškrtnal a připsal: „poučte agenta, ať píše zprávy solidním způsobem, není třeba opakovat vulgárnosti reakce nebo různých pomatenců!“ ABS, 305, 739-2, fol. 42a–43a. Podle dalších informací StB mluvil 30. 1. 1957 Jakobson s manželkou o „nějakém Kostovi[,]“ který byl dříve žákem Jakobsona a který se měl vyjádřit „Jakobson je můj Bůh“ [...] Na nějakém večírku uprostřed přípitku vstal a říkal ‚pákáž jste vy a on je ten[,] co byl‘ /miněno Jakobson/.“ ABS, 305, 740-2, fol. 66a.

/57/ ABS, 305, 739-2, fol. 38b–39a. Nikoli náhodou se pak jméno prof. Borovičky objevilo i v článku o Jakobsonovi v *Rudém právu* r. 1958. Borovička byl sledován i po propuštění z vězení, jak svědčí ustanovky StB (fol. 40a). Typické je i hodnocení jeho činnosti po návratu z Útvaru nápravných zařízení Valdice: „Prošetřovaný od svého návratu z ÚNZ se v místě bydliště nijak neprojeví. Nezúčastňuje se žádných akcí, které jsou v bydlišti pořádány. O jakoukoliv politickou i veřejnou práci nejví žádá. Se svými spolunájemníky však nevede politické hovory ani jiným způsobem neprojevuje svůj poměr k dnešnímu zřízení. Několikrát byl na domovní besedě, kde se však nijak nezapojoval do žádné diskuse a ke všemu se staví lhostejně a bez zájmu. Jaké má v současné době politické názory, se nepodařilo zjistit, neboť se sousedy přijde velmi málo do styku. [...] Proti zřízení na veřejnosti však nijak nevystupuje ani jej nekritisuje. Po této stránce se chová naprosto uzavřeně a nesdílí. V místě bydliště neudrží žádné důvěrné styky. [...] Ve svém bytě nepřijímá žádné návštěvy.“ ABS, 305, 739-2, fol. 40a–40b (upravujeme interpunkci). Obdobně čteme u dalšího „styka“ R. Jakobsona – vědecké pracovnice ÚJČ ČSAV PhDr. Jany Ondráčkové, s níž měl být také proveden „zpravodajský pohovor“, při němž se chtěly bezpečnostní orgány ptát na to, o čem spolu hovořili, a s níž přišel Jakobson do styku, jak se vyjadřoval a na „vše ostatní, co by mohlo JACOBSONA [sic] usvědčit z nějaké nepřátelské činnosti proti našemu zřízení“ (fol. 57a). Ondráčková se podle prošetření z 16. 10. 1957 u předsedkyně uličního organizace KSČ a soudružky přímo v bydlišti „do žádné veřejné činnosti nezapojuje [...] Nelze zjistit ani její postoj k dnešnímu zřízení, chová se pasivně a s níkým se nepouští do žádné debaty ani se v bydlišti nestýká s žádnou partají [...] V bydlišti kromě pozdravu s nikým nehovoří“ (fol. 60a, upravujeme pravopis).

/58/ Hlášení spolupracovníka Růžka. ABS, 305, 739-3, všechny citáty z fol. 25a.

/59/ Zpráva od spolupracovníka s krycím jménem Julie, který 3. 7. 1957 informoval o své návštěvě u Horského 28. 6. 1957, vyznívá beznadějně: „Mimo rodinných věcí se nemluvalo o ničem!“

který za okupace později pracoval „přímo na protikomunistickém oddělení MV v Londýně“ (ABS, 305, 739-3, fol. 84a) a po ní jako ministerský rada ministerstva zahraničního obchodu.

Jakobsonova návštěva J. Seiferta měla za důsledek reaktivaci jeho osobního svazku. V materiálech Archivu bezpečnostních složek se v obsáhlém spise vedeném na J. Seiferta píše v jednom dokumentu z r. 1961, že na „jmenovaného byl v roce 1951 založen osobní svazek pro podezření z trockistické činnosti. Rozpracováním nebylo zjištěno, že by prováděl protistátní činnost[,] a protože se jevil jako pokrokový spisovatel, byl v dubnu 1956 svazek uložen do archivu MV. V roce 1957 byl svazek vyzvednut a SEIFERT byl znovu rozpracováván na základě záchytu korespondence Heleny ŠMAHELOVÉ [tj. manželky P. Trosta, pozn. R. D.], která psala SEIFERTOVÍ, že do Prahy přijede R. JACOBSON jako zástupce USA na velkém jazykovém kongresu a že by ho rád navštívil. JACOBSON skutečně SEIFERTA 4. 2. 1957 navštívil [...] Největší negativní vliv na SEIFERTA má jeho manželka, která je nábožensky založena. SEIFERT je agenturně obsazen a podle zpráv, vzhledem ke své těžké nemoci, je velmi pasivní jak po stránce umělecké, tak i politické. Od doby, kdy byl svazek vyzvednut z archivu MV[,] mimo styku s JACOBSONEM, TAUSIGEM, který již zemřel, nemá podstatných styků a nebyly zjištěny žádné stb poznatky. Navrhují svazek uložit do archivu MV a mít jmenovaného pod stále [sic, stálou] agenturní kontrolou“.⁶⁰ Nám již známý Jaromír Pátík k tomu 20. 4. 1961 připsal: „Vzhledem k jeho zdravotnímu stavu není nebezpečí aktivní nepřátelské činnosti. Souhlasím s uložením do archivu.“⁶¹ V této souvislosti připomeňme jakési osudové propojení dvou osobností, Jakobsona a Seiferta: Jakobsonovo náhodné setkání se Seifertem na peroně při odjezdu z protektorátu v dubnu 1939 (Toman 2011: 257) a jeho významný podíl na pozdějším udělení Nobelovy ceny za literaturu J. Seifertovi, kterého se ale Jakobson nedožil (Janouch 1995).

Během první návštěvy r. 1957 navštívil Jakobson jak sovětské, tak americké velvyslanectví. Sovětské velvyslanectví navštívil „podle agenturní zprávy“ 25. 1. (Jakobson byl předtím při návštěvě Moskvy přijat samotným N. S. Chruščovem, srov. ABS, 305, 740-2, fol. 89b), na americkém velvyslanectví byl celkem třikrát, 23. 1. a dále dvakrát 1. 2. (ABS, 305, 740-2, fol. 51a, 80a). Kromě toho Jakobson několikrát s americkým velvyslancem Uralem Alexisem Johnsonem (1908–1997) hovořil telefonicky (ABS, 305, 739-3, fol. 84a). Pětistránkový přepis odposlechu Jakobsonova rozhovoru

(ABS, 305, 739-2, fol. 7a.)

/60/ Vyhodnocení pozorovacího svazku č. 29 (III. správa MV, odd. 341), 14. 4. 1961. Viz Fondy ABS, Svazky kontrarozvědného rozpracování – Centrála, KR-784708 MV až KR-795253 MV, a. č. 790153, fol. 116a. Normalizujeme mezery. Svazek byl podle titulní strany ukončen dne 2. 5. 1961, ale obnoven opět r. 1977. Cit. podle on-line verze dostupné na WWW: <<http://www.ebadatelna.cz>> [přístup 8. 8. 2017].

/61/ Tamtéž, fol. 116b.

na americkém velvyslanectví s velvyslancem Johnsonem z večera 1. 2. 1957 se nedochoval, i když původně byl součástí spisu o akci Bor jako doklad č. 35, ale listy jsou ze spisu vytrženy (srov. ABS, 305, 739-4, fol. 5a). Můžeme se nicméně opřít o popis rozhovoru, jak je dochován na jiném místě v archivu. Kromě velvyslance Johnsona byl přítomen velvyslanecký rada Harold Vedeler (1903–2007) a jistý Hofman, jenž dorazil z Rakouska.⁶² „JAKOBSON s manželkou podávali zprávu o své dosavadní návštěvě v ČSR. Hovořili o situaci mezi naší vysokoškolskou inteligencí. Dle JAKOBSONA jsou mnozí z nich velmi dobří vědci, ale jsou ve špatné situaci. Jako příklad uvádí historika KÁCHU,⁶³ který byl uvězněn koncem Stalinova režimu, historika STLOUKALA,⁶⁴ který vedl na univ[ersitě] politické řeči a měl ostrý konflikt s komunistickým rektorem MUKAŘOVSKÝM, VOČÁDLA [sic],⁶⁵ který má být největším českým specialistou na americké věci a který byl po roce 1948 vyřazen pro své západní, zvláště proamerické sklony, ČERNÉHO Václava, profesora románské literatury, jehož články byly silně proti a který je nyní na universitě na indexu. Dále hovoří JAKOBSON o tom, že u nás je protikatolické zaměření. Uvádí výrok polského delegáta sjezdu Miloše SLAVINSKÉHO, že v Polsku ani za dob největšího stalinského režimu nebylo takové protikatolické zaměření, jako je v nyní v ČSR. JAKOBSON sám hovořil s jedním býv. studentem theologie, který pracuje ve školství a je touto politikou znechucen. Také MAŠIC z Moravy a CIBULKA mají potíže s vydáváním svých prací a jsou to mladí katolíci. O politické příslušnosti vysokoškolských a vědeckých pracovníků uvádí, že mnoho profesorů není komunisty a jiní že vystoupili, protože byli ve straně pod nátlakem. Dále v hovoru pak uvádí, že také všichni komunisté nejsou skutečnými komunisty, ale že patří ke straně z módy, jak to bývalo dříve u církve. Nejvíce živá mezi naší inteligencí je otázka zrušení doktorských titulů. Dnes prý jsou dávány jen komunistům a lidem naprosto loyálním. Profesor FLOROVSKIJ,⁶⁶ který přednáší v Praze ruské dějiny a má bratra profesorem theologie na Harvardské universitě[,] prý pokládá zrušení doktorských titulů za nejhorší věc. JAKOBSON uváděl dále jako nespokojené s dnešním zřízením SUTKA, DURYCHA, DEMLA

/62/ Souhrnná zpráva z 3. 2. 1958 upřesňuje, že rozhovoru byli přítomni kromě velvyslance „tři orgánové USA rozvědky, z nichž jeden pracuje na USA velvyslanectví ve Vídni“. ABS, 305, 739-3, fol. 85a.

/63/ Zřejmě Zdeněk Kalista (1900–1982), uvězněn r. 1951.

/64/ Karel Stloukal (1887–1957), profesor obecných dějin, byl v r. 1950 nejprve zbaven práva vyučovat, posléze byl r. 1951 z univerzity vyhozen, viz Petrář (2015: 173, 207).

/65/ Lustrace „ve všech evidencích“ o prof. Otakaru Vočadlovi (1895–1974), kterou si nechal npor. Pátík v rychlosti „blesk“ zpracovat, říká, že byl „důvodně podezřelý z napomáhání illeg. útěků některých osob z řad studentstva“, byl u něho doložen styk s cizinci jako u nepřítelů lidově-demokratického zřízení a jeho „záporný postoj k lid dem zřízení se projevil v jeho přednáškách“. ABS, 305, 739-2, fol. 45a–46a.

/66/ Prof. Antonij Vasiljevič Florovskij (1884–1968) a jeho bratr Georgij Vasiljevič Florovskij (1893–1979).

a Laco NOVOMESKÉHO.⁶⁷ V dalším hovoru JAKOBSON vykládá svůj názor, co by bylo třeba dále dělat. [,]Doporučujeme zasílání literatury několika specialistům, o kterých víme, že mají o ni zájem a jsou zajímaví. [...] Nedoporučuje zasílat literaturu na velké universitní knihovny, protože jsou pod příliš velkou kontrolou strany. Má za to, že je lepší posílat literaturu na malé instituty, knihovny a semináře [...]. Bylo dohodnuto, že knihy bude zasílat přímo JAKOBSON a výdaje, které budou činit několik set dolarů, bude hradit Státní Department. JAKOBSON má udělat seznam s adresami a bude pak možno najít způsob, jak knihy budou předávány. Velvyslanectví má zájem, aby americké knihy dostávali především lidé kolem filosofické fakulty[,] a dle mínění tajemníka velvyslanectví je to nejlepší investice. JAKOBSON dále navrhuje, aby byli do USA zváni někteří vědečtí pracovníci, kteří jsou velmi přátelsky nakloněni USA a západní kultuře vůbec. Upozorňuje však, aby nebyli zváni historici a pracovníci z oboru sociálních věd, ti prý jsou pod silným vlivem strany a má za to, že je to u nich beznadějné. Doporučuje, aby byli zváni vědečtí pracovníci z méně významných oborů, jako archeologové a pod., kde není tak silný vliv strany“ (ABS, 305, 740-2, fol. 80a-82a).

PŘEHLED „STYKŮ“ A ZASÍLANÉ LITERATURY

Přehled všech styků manželů Jakobsonových při první návštěvě r. 1957 vypracovaný československými bezpečnostními orgány zabírá sedmnáct stran strojopisu, obsahuje číslovaný seznam 103 styků, některé se ovšem opakují a některé osoby zůstaly blíže neidentifikovány,⁶⁸ o některých Jakobson jen mluvil, ale nesetkal se s nimi. Seznam styků je rozdělen na oficiální styky „při sjezdu Slávistů“ (ABS, 305, 740-2, fol. 59a) v Praze (B. Havránek, F. Wollman, J. Dolanský, K. Horálek, A. Dostál, J. Böhm, J. Průšek), organizátory konference (S. Wollman, F. V. Mareš) a personál konající službu (M. Černá, Z. Váňa, P. Vyskočil, K. Haderka, K. Oliva, M. Loos, J. Valenta, A. Měšťan, M. Frydrieh, I. Němec, A. Frinta), přičemž na „schůzích v Olomouci bylo přítomno až 120 lidí“ (ABS, 305, 740-2, fol. 60a), dále na styky zjištěné sledováním (J. Borovička, J. Durych, neznámý muž a žena – snad Melniková-Papoušková, V. Nezval, J. Pekárek, J. Seifert, Z. Tichá, B. Trnka, J. Urbánková-Galandauerová, J. Vančura, H. Vančurová, P. Trost, J. Vašica), na styky zjištěné operativní technikou (např. Akerman, J. Böhm, V. Beneš, prof. Dubská, B. Havránek, V. Holan – toho Jakobson jen zmiňoval, že ho nenavští-

/67/ Souhrnná zpráva z 3. 2. 1958 udává výčet L. Novomeský, O. Kosta, O. Vočadlo, J. Cibulka, J. Durych, A. V. Florovskij a konstatuje, že „[p]rověřením bylo zjištěno, že se skutečně jedná o osoby reakčně zaměřené a údaje JAKOBSONA že jsou pravdivé“. ABS, 305, 739-3, fol. 85a.

/68/ Zpráva z 21. 2. 1957 o návštěvě R. Jakobsona informuje, že Jakobsonovi se sešli se 74 lidmi, z nichž někteří dosud nebyli identifikováni. ABS, 305, 740-2, fol. 59a.

vil, Holánková či Bolánková, A. Hoffmeister, K. Horálek, J. Horský,⁶⁹ A. Isačenko, J. Jirouš, J. Král, O. Kosta, Krejčová, prof. Kolaja, Kocourek, R. Lev, M. Loos, L. Machoň, A. Machoňová, arch. Müllerová, N. Melnikovová-Papoušková, J. Mukařovský /k jeho náhlému ohoření říká Jakobsonová, že až „Roman odjede, že bude hned zdravý“, ABS, 305, 740-2, fol. 67a/, V. Neffová, A. Novák, J. Nedzelský,⁷⁰ Poláček /autor brožury o strukturalismu/, J. Průšek, Rychnová, J. Rypka, F. Sládeček, Dr. Slípka, K. Svoboda, E. Šimonová-Boudová, H. Šmahelová-Trostová, V. Štoková, E. Tlustá, F. Trávníček /o něm bylo jen hovořeno/, J. Valenta, R. Wellek, F. Vodička, S. Wollman, P. Vyskočil, J. Werich, F. Wünschová, J. Zahelová, A. Zástěra, Dr. Zich/, styky zjištěné pomocí agentury (O. Muneles, J. Weil, Z. Zguriška, F. Kopečný), styky zjištěné I. odborem II. správy (J. Cibulka, V. Černý – s ním se Jakobson záměrně nesešel, J. Deml, A. V. Florovskij, J. Horák, historik Kachta nebo Kaksta – o něm se Jakobson jen zmínil /tj. zřejmě Z. Kalista/, Mašic, L. Novomeský, historik K. Stloukal, Sudek, O. Vočadlo) a styky zjištěné pomocí prověrky poštovní korespondence (Dr. Jirkovský, K. Krejčí, J. Žantovský), viz ABS, 305, 740-2, fol. 59a–75a.

Pokud jde o literaturu, která byla následně zasílána do Československa, zabírá seznam adresátů sedm a seznam titulů dvanáct stran strojopisu. Mezi adresáty jsou např. M. Bakoš, J. Bauer, A. S. Bedňakov, J. Bělíč, V. Blánár, J. Cibulka, J. Daňhelka, M. Dokulil, A. Dostál, L. Ďurovič, P. Eisner, A. V. Florovskij, B. Havránek, M. Havránek, K. Horálek, J. Hrabák, E. Chalupný, A. Isačenko, K. Janáček, M. Komárek, L. Kopeckij, O. Králík, J. Krámský, J. Kurz, J. Ludvíkovský, J. Macek, J. Macůrek, V. Machek, F. V. Mareš, I. Němec, J. Neustupný, L. Novák, E. Pauliny, J. Peprník, V. Polák, P. N. Savickij, J. Stanislav, A. Škarka, J. Škvorecký, P. Trost, J. Vachek, J. Vašica, V. Vážný, S. Wollman, P. Vyskočil, ale i řada přírodovědců, mj. Rudolf Zahradník nebo prof. František A. Novák. Dále byla literatura zasílána na několik institucí, např. do brněnské univerzitní knihovny nebo do Státního archeologického ústavu v Praze (ABS, 305, 739-4, fol. 7a–25a). Např. prof. J. Macůrkovi došly – v archivech blíže nespecifikované – publikace, které jsou podle zprávy pro bezpečnostní orgány z 1. 8. 1957 „od začátku až do konce ostře zaměřeny proti Sovětskému svazu“ (ABS, 305, 739-4, fol. 33a); s prof. Macůrkem bylo 27. 8. sepsáno dvoustránkové prohlášení, v němž vypověděl, že si tuto literaturu neobjednal a publikace hodnotí jako „nepřátelský propagační materiál“ (ABS, 305, 739-4, fol. 32a). Dvě knihy, jejichž zaslání si u Jakobsona objednal Jaroslav Böhm-Valenta, podle posudků „narušují ideologickou jednotu našeho lidu a jejich obsah je kontrarevoluční“

/69/ S ním se Jakobson podle své reakce na článek v *Rudém právu* nakonec nesešel, minuli se, srov. Glanc (2005: 256).

/70/ PhDr. Jevgenij Leopoldovič Nedzelský (1894–1961), folklorista, historik, spisovatel, emigrant z bolševického Ruska, znal Jakobsona ještě z předrevoluční Moskvy, jak informoval spolupracovník Maxim dne 1. 3. 1957, viz ABS, 305, 739-2, fol. 27a.

(ABS, 305, 740-2, fol. 121a). Jde o knihy *Czechoslovak-Polish Confederation, 1940–1943*⁷¹ a knihu L. Schapira *The Origin of the Communist Autocracy. Political Opposition in the Soviet State, 1917–1922*. J. Valenta se v prohlášení od jejího obsahu distancuje, o Jakobsonovi předpokládal, „že jako vědec mi zašle skutečně cenné vědecké publikace, nikoliv knihy protistátního charakteru“ (ABS, 305, 739-2, fol. 51a). Tato věta, stejně jako další část z Valentovy výpovědi, pak bude použita v článku o Jakobsonových návštěvách v *Rudém právu* (Glanc 2005: 208). Jakobson sám si byl problematičností těchto dvou knih vědom, jak dosvědčil při výslechu 22. 1. 1958 S. Wollman: „Jakobson jmenoval řadu našich lidí, vesměs z našeho oboru, kterým v poslední době poslal vědecké publikace, většinou podle ústního slibu. Mnozí mu ještě neodpověděli, takže některé zásilky patrně nedošly. [...] Myslí proto, že adresy byly správné a že některé publikace snad nebyly připuštěny našimi úřady. Myslí však, že k tomu nezavdal důvody, zejména ne výběrem publikací. Pokud si vzpomíná, mohly vzbudit námitky jen dvě publikace pro aspiranta Valentu [...], které však zaslal na jeho výslovnou žádost“ (ABS, 305, 739-4, fol. 92a). J. Valentovi balíček knih nedošel: už 21. 2. 1957 je v opatřeních navazujících na Jakobsonovu návštěvu Československa formulován úkol „[s]e 2. zvláštním odborem projednat zadržování závadné literatury posílané JAKOBSONEM do ČSR“, ⁷² v archívech je dochována žádost pro generální prokuraturu datovaná 14. 5. 1957 o „prokurátorské usnesení k vyřazení poštovní zásilky“ pro J. Valentu a usnesením prokurátora č. j. 022 49/57-3 z 20. 5. 1957 je nařízeno „pro trestní účely zadržet a přezkoumat zásilky všeho druhu“ zasílané Jakobsonem.⁷³ Jaroslav Valenta posílá pak 7. 9. 1957 Jakobsonovi dopis, v němž zásilky vrací (ABS, 305, 739-2, fol. 49a).

JAKOBSONOVA PROTIHRA: „UČTE SE OD MOSKVY“

Jakobson na veřejnosti nevyjadřoval svoje politické názory. V tom měl ostatně dlouhodobé zkušenosti, už v počátcích svého československého pobytu byl podezříván ze špionážní činnosti. Jaroslav Papoušek ze zpravodajského odboru ministerstva zahraničních věcí v přísně důvěrné zprávě z 5. 3. 1923 informuje, že Jakobsona zná, přichází za ním na návštěvu: „Nikdy o politických věcech nemluví, na nic se neptá ani v českých, ani v ruských věcech [...] Pokud je mi známo – informoval jsem se u některých předáků emigrace – nečinil dosud pokusů proniknouti do ruských emigrantských kruhů. Při návštěvách u mne

/71/ Přesněji: Piotr Stefan Wandycz, *Czechoslovak-Polish Confederation and the Great Powers, 1940–43*, Bloomington 1956.

/72/ ABS, 305, 740-2, fol. 84a. II. zvláštní odbor ministerstva vnitra měl na starost právě tzv. převrky korespondence (Koudelka 1993: 20).

/73/ ABS, 305, 740-2, fol. 122a, 123a. Vévoda (1996a: 90) uvádí u příkazu prokurátora nepřesné datum 15. 5.

sestává [sic, setkává] se často s emigranty různých politických směrů. Chová se při tom naprosto zdrženlivě [...] Z jeho celkového chování mám vůbec dojem, že úzkostlivě se vyhýbá nejen jakékoliv politice, nýbrž i všemu[,] co by se sebe méně ho mohlo kompromitovati[,] a že si připravuje postupně půdu, aby se mohl buď v Čechách, nebo v Německu usaditi a úplně se věnovati vědecké a literární práci, zároveň však tak, aby mu nebyla uzavřena cesta do Ruska.“⁷⁴

Také v r. 1957 při návštěvách byl Jakobson samozřejmě velmi opatrný. Jeho synovec Michal Basch při výslechu 28. 11. 1957 vypověděl: „Zajímal se o věci v ČSR, velmi bystře se tázal, sám však otevřené stanovisko, které by vyjádřilo jeho politické přesvědčení, nesdělil [...]“ (ABS, 305, 739-3, fol. 95a). Tak vyznívají i zprávy spolupracovníků a výsledky pohovorů s předvolanými „styky“. Spolupracovník Učitel na základě rozhovoru s prof. Petrem referuje 16. 4. 1957: „Na oficiálních jednáních vystupoval[,] pokud šlo o poměr k našemu zřízení[,] kladně. Připíjel zdaru naší práce a pod.“ (ABS, 305, 740-2, fol. 99a) Agent Kröger hlásil 7. 10. 1957 o průběhu besedy s Jakobsonem na filozofické fakultě brněnské univerzity na konci září 1957, že na otázku R. Mrázka ohledně přijetí Stalinových statí v USA se Jakobson při odpovědi „vyhnul politickému výkladu této otázky [...] Během besedy JAKOBSON se nezmíňoval o politických problémech nebo otázkách.“ A dále: „K politickým otázkám JAKOBSON nezaujímal stanovisko a náznaky v tomto směru nechal bez povšimnutí“ a „neprovádí žádnou přímou politickou agitaci“ (ABS, 305, 740-2, fol. 237a–238a, 239a, 240a). O této dopolední debatě na brněnské univerzitě podal zprávu 17. 10. 1957 také informátor Kostečka. I on konstatuje: „Politickému hodnocení se [Jakobson] vyhnul“ (ABS, 305, 740-2, fol. 266a). Podobně z rozhovoru s pramenem J. Chalupeckým z 30. 9. 1957 plyne, že Jakobson „zachovává [...] neutrální politický postoj a velmi citlivě reaguje na projevy přízné či nepřízné v sovětském i v čsl. prostředí“ (ABS, 305, 740-2, fol. 226a). „Úzkostlivě se vyhýbá politickým diskusím a je jakýmsi mostem mezi západem a východem na vědeckém poli,“ zaznamenaly dále orgány o Jakobsonovi ze schůzky s Chalupeckým (ABS, 305, 740-2, fol. 234a). Také Pavel Vyskočil při předvolání vypověděl (o návštěvě u Durycha), že mluvili „o stopách českého verše“, kdežto o „politických problémech nebylo hovořeno“ (ABS, 305, 740-2, fol. 126a). V prohlášení S. Wollmana z 5. 12. 1957 čteme: „Je politicky nevyhraněný a nikdy se mi však neprojevil protikomunisticky, nebo protisovětsky. Rozhodně však není stoupencem komunistické ideologie. V Sovětském svazu jsem zjistil velmi příznivé stanovisko k jeho osobě, které u vědeckého dorostu přechází v obdiv [...]. Byl tam přijímán velmi srdečně. O našem zřízení a o konkrétních politických otázkách nemluvil“ (ABS, 305, 739-4, fol. 90a). A nakonec i souhrnná zpráva StB o Jakobsonově první návštěvě kon-

/74/ Opis výpisu ze spisu MZV č. 39192/1923 (Roman Jakobson), viz ABS, 305, 739-3, nefoliováno. Papoušek uzavírá, že „[p]ovažovati p. Jakobsona za špiona neb provokátora není podle mého soudu důvodu...“

statuje: „Na veřejnosti se snažil chovat vždy pokrokově, jak o tom svědčí jeho zápis do pamětní knihy Akademie věd, do které vepsal jako čestný host ‚Učte se od Moskvy‘.“⁷⁵ Své nedávné vřelé přijetí v Moskvě se Jakobson snažil zdůrazňovat často a „řídít se příkladem a příkazy Moskvy,“ jak vystihl o tři roky později i P. Tigrid, „je neodolatelnou, druhou přirozeností [prezidenta Antonína] Novotného a druhů“ (Tigrid 1960: 266).

Jenomže StB měla i další zprávy o Jakobsonově skutečném postoji, o jeho protistalinském článku z 30. let,⁷⁶ o jeho protistalinských postojích v odborných zprávách ze Skandinávie pro Huberta Ripku, o ostře protistalinském vyjadřování u Isačenka i z korespondence, zajištěné „operativní cestou“, mezi Michaiilem Zarečňakem z Harvardu a Borisem Čebotarevem ve Frankfurtu. Zarečňak, údajně řízený americkou rozvědkou, psal: „Můj profesor R. Jakobson se vrátil z Moskvy, kam jel jako host AV SSSR[,] a tento vypráví, že akademici jsou totálně proti sovětskému systému a všechny ‚polorozhovory, polopožadavky‘ nepřivedou [sic] k ničemu. Tam je zapotřebí celého Ruska“ (ABS, 305, 739-3, fol. 94a; ABS, 305, 739-4, fol. 99a). V souhrnné devítistránkové zprávě o Jakobsonově první cestě, kterou zhotovilo oddělení 311 III. správy ministerstva vnitřní 21. 2. 1957, se dočteme, že na soukromých schůzkách mezi československými a zahraničními delegáty po slavistickém zasedání „bylo hovořeno o politické situaci v Polsku, Maďarsku a u nás, ve smyslu reakčním byl napadán Sovětský svaz a reakčním způsobem hodnoceny události v Maďarsku. [...] Dále pak pomlouvali politiku strany a vlády u nás vůči inteligenci. JAKOBSON při této příležitosti přislíbil, že bude jejich názory tlumočit na západě“ (ABS, 305, 740-2, fol. 78a). Závěrečné shrnutí této zprávy, která nezapře své ukotvení v padesátých letech, vyznívá nekompromisně: Jakobson „zůstal i nadále zarytým nepřitelem Sovětského svazu a vědeckého světového názoru marx-leninismu. Je využíván i se svojí manželkou americkou rozvědkou. Jejich na oko pokrokové vystupování je pláštíkem na zakrytí jejich podvrtné činnosti“ (ABS, 305, 740-2, fol. 83a). Jakobson prý obnovil styky z meziválečné doby, vytipoval vhodné lidi, „které je možno získat k podvrtným účelům“, doporučil, jak „by bylo nejlépe ovlivňovat naši inteligenci reakční ideologií a tím vnášet mezi ně ideologický zmatek a připravovat tak zvrát dnešního zřízení po stránce ideologické“ (ABS, 305, 740-2, fol. 83a). Zhruba o rok později,

/75/ ABS, 305, 740-2, fol. 78a. Tragická doba 50. let, stejně jako za protektorátu, dávala vyniknout i českému smyslu pro humor, např. když se ritualizovaná sebekritika funkcionářů odvozovala žertovně od sebe krytí, o akademiku L. Štollovi se říkalo, že je dokonce *obchodním akademikem* (kromě reálky byl jen absolventem jednoročního kurzu na obchodní akademii), narážka na jeho jméno se objevila i v přezdívkě ministerstva školství (*ministerstvo štolství*) a odkaz *Ladislav Štoll* byl význačně uveden v oficiálním terminologickém slovníku v hesle *literární impotence*. Janu Mukařovskému se říkalo Stará struktura, angažovanému spisovateli Janu Drdovi Drdašvili a tandemu Drda–Řezáč Drzáč a za panování Z. Nejedlého kolovala říkanka *Českým školám třikrát běda, když jim vládne rudý děda*, srov. Petráň (2015: 202, 219); Černý (1992: 423); Nejedlý – Šofar (2016: 25, 101, 126).

/76/ Ten připomíná spolupracovník Blíska 6. 3. 1957, viz ABS, 305, 740-2, fol. 110a. Ve zprávě jsou však některé nepřesnosti, např. Jakobsonův příchod do ČSR je datován kolem r. 1928.

3. února 1958, byla vypracována obsáhlá, dvacetistránková souhrnná zpráva o akci Bor a návrhu „na ukončení rozpracování“. Čteme v ní, že Jakobson „se snažil budit dojem pokrokového amerického vědce a přítele Sovětského svazu. Při každé příležitosti zdůrazňoval přátelské přijetí, kterého se mu dostalo při jeho návštěvě v SSSR [...]“ A závěrečné shrnutí praví: „Roman JAKOBSON, který se navenek snažil budit dojem nepolitického, velkého vědce, je ve skutečnosti starým nepřitelem socialismu jak v SSSR, tak i v zemích lidové demokracie“ (ABS, 305, 739-3, fol. 78a, 94a, 96a).

ZÁVĚR

V závěrečné zprávě po první Jakobsonově návštěvě, datované 21. 2. 1957, jsou formulována opatření, jak se má dále postupovat: „1/ Prostřednictvím agenta oddělení 314 ‚Jaroslava‘ zjistit jména čl. delegace na sjezdu Slávistů a obsah jejich rozhovorů s JAKOBSONEM po zasedání sjezdu. 2/ Prostřednictvím aktivisty MACHÁTA z ČSAV prověřit poznatky získané 6. odborem III. správy MV o reakčním postoji čl. delegace v přítomnosti JAKOBSONA [...] 3/ Po dohodě s KS MV Praha úkolovat agenta PALA k Janu HORSKÉMU [...] 4/ Ztotožnit všechny styky JAKOBSONA a jeho manželky v ČSR, provést jejich prošetření, vyhodnotit a důležité aktivně rozpracovávat. 5/ Ze styků JAKOBSONA vybrat vhodné typy na vázání ke spolupráci s MV, aby při příští návštěvě mohla být odhalena celá jeho činnost v ČSR. 6/ Pomocí PK [prověrky, tj. kontroly, korespondence, pozn. R. D.] kontrolovat spojení JAKOBSONA do ČSR. 7/ Se 2. zvláštním odborem [zabývajícím se kontrolou listovních zásilek, ke struktuře viz Koudelka 1993: 175–183] projednat zadržování závadné literatury posílané JAKOBSONEM do ČSR. 8/ Seznam všech styků JAKOBSONA v ČSR předat 1. odboru II. správy MV [tj. kontrarozvědnému oddělení zaměřenému na USA, pozn. R. D.], aby mohli provádět kontrolu, na které osoby ze styků JAKOBSONA se bude obracet velvyslanectví USA, případně americká rozvědka“ (ABS, 305, 740-2, fol. 83a–84a). V žádosti adresované 27. 5. 1957 třetímu zvláštnímu odboru ministerstva vnitra, jenž měl na starosti agendu pasů a víz (Koudelka 1993: 20), žádá náčelník 1. odboru III. správy „o okamžité sdělení dojití [sic] žádosti o vydání vstupního visa do ČSR“ npor. Pátíkovi (ABS, 305, 740-2, fol. 128a), 23. 7. 1957 je témuž odboru podána další žádost náčelníka 1. odboru, aby byla podána zpráva, jakmile bude Jakobsonovi vstupní vízum vydáno (ABS, 305, 740-2, fol. 129a), ale už 30. 7. 1957 píše opět náčelník 1. odboru III. správy mjr. Alois Zalabák třetímu zvláštnímu odboru ministerstva vnitra, že vzhledem ke skutečnostem zjištěným při rozpracovávání „žádáme, aby vstupní visum do ČSR nebylo vydáno“ (ABS, 305, 740-2, fol. 130a). Pokračování příběhu, tj. Jakobsonově druhé návštěvě r. 1957 ve světle archivů StB a vyústění akce Bor, se budeme věnovat ve zvláštním příspěvku.

PŘÍLOHA: VYBRANÉ MATERIÁLY SHROMÁŽDĚNÉ V AKCI
BOR Z ARCHIVU BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK

Archiv bezpečnostních složek, fond 305 (Ústředna Státní bezpečnosti Praha),
sign. 305-739-2

Jedna z pěti objemných složek zachovaných v rámci akce Bor. Obsahuje svodky sledování, lustrace styků v evidencích, ustanovky, zprávy spolupracovníků, kopie zachycené korespondence a další materiály.

MINISTERSTVO NÁRODNÍ BEZPEČNOSTI

305 739-2

Tajné

Osobní svazek

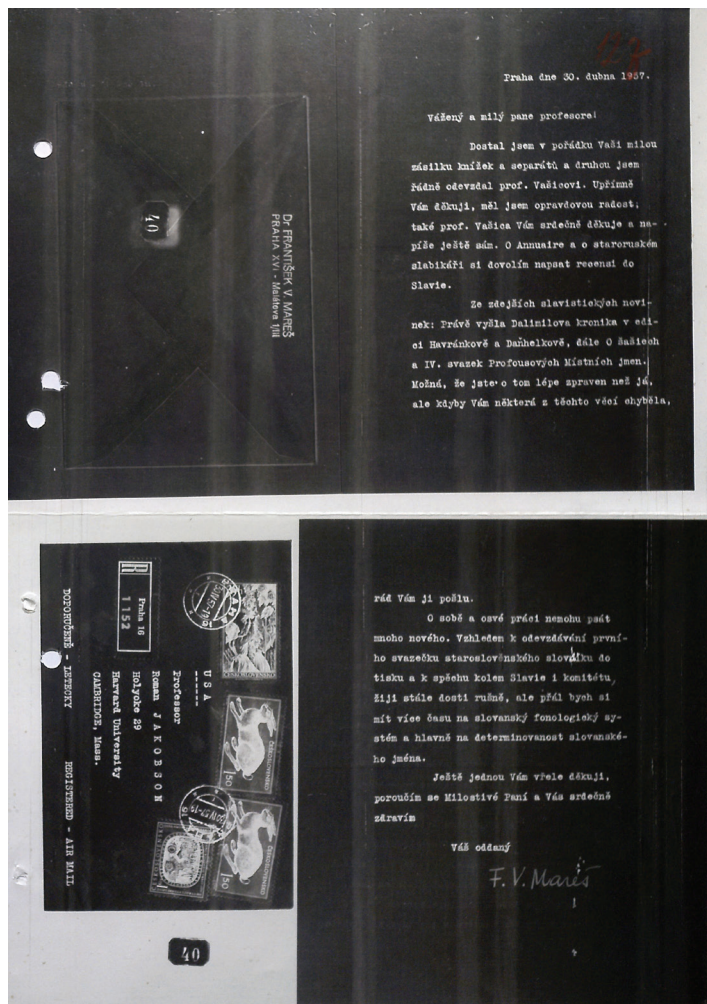
Č. j.: * 38674

Mapa č.:

akce „Bor“ 1

Č. skup. (věc) spisu
(V případě, že existuje)

Číslo archivní:

Archiv bezpečnostních složek, fond 305

(Ústředna Státní bezpečnosti Praha), sign. 305-739-2

Tzv. prověrka korespondence – ve složce akce Bor jsou dochovány fotokopie několika dopisů objektu a jeho styků. Na snímku zachycený dopis styka Františka Václava Mareše z 30. 4. 1957, v němž Jakobsonovi děkuje za zasláné materiály a píše o svém přání mít více času na „slovanský fonologický systém a hlavně na determinovanost slovanského jména“.

3A 22. II. 32 (16)

Milý Huberte,
poslal jsem Ti reportáž našich článků
o Bittnerovi. Glosa v LN by byla
velmi užitečná. Řeje o reklamě pro
Krausach, H. a Novost nebo pro nás,
výběr o natnost zveřejnit co nejúčinněji,
poněkud na myšlenku německých
nacionalistů o české minulosti. Byl
jsem teď v Bratislavě, mluvil s
Chaloupeckým a měl jsem radost,
že v této naší věci proti
tradicionálnímu českému podléhání
německým pověšením nepravdám
o české minulosti. Nechť se stále
jemněji vidí, v jakém rozporu jsou
s realitou. Kdo by ještě mohl v této
věci mobilizovat? Poslal jsem reportáž
svému historikovi a kulturnímu pracovníkovi
choděně podporuji Vás oba, bratři
v této věci bude (Tvoji, N. a) by

Archiv bezpečnostních složek, fond 305

(Ústředna Státní bezpečnosti Praha), sign. 305-740-1

Doklad č. 16 v akci Bor: originál Jakobsonova dopisu Hubertu Ripkovi z 22. 2. 1937, tehdy redaktoru *Lidových novin*, zmiňující studie vzniklé v ostré reakci na publikace Konrada Bittnera, jež se vyznačovaly zkreslováním historie v intencích německého nacionalismu.

Blahoslav 18
20

Krajská správa ministerstva vnitra
KRAJSKÉ VELETELSTVO STÁTNÍ BEZPEČNOSTI
Brno

PRISNE TAJNÉ!

7. ODDĚLENÍ

2. odděl.

Čj. _____

Dne 28.1.1957

*o. Brundlov
přijetí v jeho
akci a předání*

SVODKA SLEDOVANIA

07.00 13.20.

objekta (stýka): BOR / zo dňa 28.1.1957 od do hod.

V 07.30 hod. přijelo na ul. Grohovu auto POBĚDA, pozn. zn. PC-96-41-.
Z vozu vystoupil neznámý muž/ pro lepší přehled IVO/, který
přišel z domu 34 a. Zde zazvonil, po chvíli mu bylo otevře-
no a tento vešel dovnitř. Zatím řidič seděl ve voze.

V 08.15 hod. opustil BOR dům č. 34 a, oblečen v černý zimník, prostovlasý, černé kalhoty, černé boty a v ruce nesl kulatý cestovní kufr. Šel v doprovodu své manželky a IVO. Zavazadla řidič uložil do zadního kufru auta. Poté nasedli do vozu a celá společnost odejela přes Brno, směrem Olomouce. V Olomouci přejeli přes nám. Republiky, na ul. Křížkovského, kde řidič auto zastavil před budovou University v Olomouci. Celá společnost vystoupila, IVO vydělal BORovi zavazadla, při čemž mu říkal: "Toto si můžete dát ke mně do pracovny."

V 10.15 hod. vešel BOR a jeho manželka i IVO do budovy University.

V 11.15 hod. opustil BOR University v doprovodu své manželky a IVO, který nesl BORUV kufr. Před universitou nasedli do osobního vozu Poběda, se kterým odejeli k Národním domu. Zde.....

v 13.20 hod. bylo sledování BORA i stýka IVO předáno ku sledování pracovníkům Olomouce.

Fopis stýka:
IVO: Asi 55 roků star, asi 170 cm. vysoký, oblečen v hnědý klebouk, na očích brýle s hnědou obrubou, hnědý zimník, tmavé kalhoty, černé boty.

náčelník oddělení
ppor. *Kalý J.*
M a l ý

náčelník odboru
kpt. *Je. Křivánek*
D u š í k

177-52

*Archiv bezpečnostních složek, fond 305
(Ústředna Státní bezpečnosti Praha), sign. 305-740-2*

Svodka sledování objektu R. Jakobsona (krycím jménem Bor) ze dne 28. 1. 1957: brněnská správa ministerstva vnitra toho dne sledovala Jakobsona na cestě z Brna (Grohova ul. 34a, kde bydlela první Jakobsonova manželka Soňa Haasová) na olomouckou univerzitu na ulici Křížkovského. Ve 13:20 předali brněnští pracovníci sledování svým olomouckým kolegům.

Pohl 911 *1.1.1.1* *4139*

VII. SPRÁVA MV Praha, dne 18.2.1957.

Odbor : 2	Krycí jméno agenta	MARCELA
Oddělení : 4	Číslo ag. svazku	1546
Riđ. orgán: npor. Kříž	Zpráva předána dne	16.2.1957.
Funkce : st.referent		

č.j. *A/6-0172/1047*

Agenturní zpráva č. 64.

Věc: J a k o b s o n Roman, amer.st.přislusník -další poznatky.

MINISTERSTVO VNITRA
Dne 21. II. 1957
A/6-0560/311-57

MARCELE šetřením mezi zaměstnanci se podařilo zjistit, že dne 3.2.1957 přijel J a k o b s o n v noci s Janem W e r i c h e m , který J a k o b s o n a přivezl do hotelu Paříž vlastním autem.

J a k o b s o n byl také několikrát viděn v hotelu Paříž ve společnosti prof. H o f m a i s t r a , který je z Čsl.akademie věd.

Dále bylo MARCELOU zjištěno, že návrat J a k o b s o n a , který byl již v Praze sám, neboť jeho manželka odejela z CSR dříve/ o 4.30 hod. do hotelu Paříž byl dne 4.února a nikoliv poslední den jeho pobytu, jak bylo v AZ č.200 od spol. 1542 uvedeno.

Zprávu postupují III.správě MV Praha, k rukám s. P a t í k a .

Vypracoval: npor. K ř í ž Vladimír.
Vyprac. Kříž V.

Archiv bezpečnostních složek, fond 305

(Ústředna Státní bezpečnosti Praha), sign. 305-740-2

Agenturní zpráva č. 64 od spolupracovníka Marcely pro VII. správu ministerstva vnitra (sledování), předaná 16. 2. 1957. Marcela se podařilo v hotelu „šetřením mezi zaměstnanci [...] zjistit, že dne 3. 2. 1957 přijel Jakobson v noci s Janem Werichem, který Jakobsona přivezl do hotelu Paříž vlastním autem“, a dále se jí podařilo opravit jinou zprávu, neboť Jakobson se do hotelu vrátil o půl páté ráno dne 4. února.

- 14 -

82 87

85. ŽITNÝ - ŽIVNÝ

- 30.1. Žitný volá Jakobsonové do hotelu a ta mu odpovídá, aby volal později.
 31.1. Živný vilal Jakobsonovou s vrátnice hotelu, ta sešla dolů a odešli spolu s hotelu, Jakobsonová pomáhala Živnému nést kufr.

Styky zjištěné pomocí agentůry :

86. MUNELES Otto, nar. 8.4.1894, vědecký pracovník Židovského musea, bytem Praha 12. Šubertova 4.

30.1. Jakobson volal č.t. 61206, v jehož majiteli byl zjištěno Státní židovské museum.

4.2. Jakobson po příjezdu s Bratislavou, spolu s Dr. Trostem zašlo do Státního židovského musea, kde se zdrželi 1.hod, 10 min.
 Dle agenturního zjištění hovořili s Munelesem a Jiřím Weilem.

87. WEIL Jiří Dr., nar. 6.8.1900, vědecký pracovník židovského musea bytem Praha II. Pětrosova 12.

88. ZHURIŠKA Zuzka, spisovatelka.

5.2. Manželka bývalého zaměstnance MZV Jar. Dvořáka. Zúčastnila se spolu se svým manželem večíрку na rozloučenou s Jakobsonem.

89. KOPEČNÝ

Docent, Zaměstnaný v Brně v ústavu českého slovníku bytem Vrahovice, okres Prastějov.

Byl přítomen sjezdu Slávistů v Praze i Olomouci a sešel se s Jakobsonem, se kterým se zná od r. 1930. Jakobson věnoval Kopečnému svou brožuru, vydanou česky v tiskárně Morávie v USA, pojednávající o židech v českých zemích od r. 1500 až do dneška. Jakobson věnoval své knihy i dalším slávistům.

Archiv bezpečnostních složek, fond 305 7

(Ústředna Státní bezpečnosti Praha), sign. 305-740-2

Přehled zjištěných styků Bora při jeho prvním československém pobytu r. 1957 se pohybuje okolo stovky. Styky zjištěné za pomoci „agentůry“ zahrnují O. Munelese, J. Weila, Z. Zgurišku a F. Kopečného. Seznam je rozdělen na oficiální styky „při sjezdu Slávistů v Praze“ (fol. 59a), styky zjištěné „sledováním“ (fol. 60a), „I. odborem II. správy“ (fol. 73a, II. správa ministerstva byla vojenská kontrarozvědka, její I. odbor se zaměřoval na USA, viz Koudelka 1993: 175), „prověrky korespondence“ (fol. 75a), nejvíce je styků zjištěných „operativní technikou“ (fol. 63a).

340 p. Bžk 301 110 417

Krajská správa ministerstva vnitra,
Olomouc
III. odbor, 1. oddělení, ref. 311

Dne 16. dubna 1957

Agenturní zpráva.

Zprávu předal agent "TOMÁŠ"
schůzku provedl a řídil dne 16.4.1957
šp. B u m b á l e k Antonín
v k.b. "ŠKOLÁK"

Vč: Jakobson - poznatek. 27. 67.

Dne 12. dubna 1957 mluvil s Dr. Petrů o Jakobsonovi.
Jeho referáty / snad i knihy / prý sbírá Dr. Komárek / češtinář na VŠP.
Jakobson je prý "fouka", pořád vychvaloval, co všechno v USA všude
nemají / stipendijní cesty, přístroje na fotografování a j. Na přímou žádost,
aby nař. knihovně věnoval nějaké své práce, odepřel, protože prý v lidových de-
mokraciích do veřejných institucí nic nedává, protože prý by se to stejně nesmě-
lo půjčovat a bylo by to zavřené v tresorech.
Informace: Jakobson - data známa.
Opatření: předat III. správě MV Praha.
nyn. Bumbálek aut.

MINISTERSTVO VNITRA
Dne 23. IV. 1957
Č. 413-0409/541

Krajská správa ministerstva vnitra
Olomouc
Dne 16. 4. 1957
Č. 115-01401/311-14.
Přílohy 2

Archiv bezpečnostních složek, fond 305
(Ústředna Státní bezpečnosti Praha), sign. 305-740-2
„Agenturní zpráva“ (fol. 100a) z 16. 4. 1957 od spolupracovníka Tomáše
informuje o rozhovoru R. Jakobsona s dr. Eduardem Petrů z olomoucké
univerzity, v němž Jakobson odmítl věnovat své práce knihovně, neboť
v lidových demokraciích „by se to stejně nesmělo půjčovat a bylo by to
zavřené v tresorech“. Jakobsonovy referáty a snad i knihy
údajně sbírá češtinář dr. Komárek.

ARCHIVY

ABS = Archiv bezpečnostních složek, Praha; zkoumané fondy: fond 305 Ústředna Státní bezpečnosti, a. č. 739-2, 739-3, 739-4, 740-1, 740-2; Svazky kontrarozvědného rozpracování – Centrála, KR-784708 MV až KR-795253 MV, a. č. 790153; fond Benau Dezider-žaloba-trockista, sign. A2/1, i. j. 577; fond Benau Dezider – stížnost, sign. A8/1, i. j. 1060.

Columbia University Libraries – Bakhmeteff Archive, Ms Coll C. U. Slavice, Jakobson, Roman, New York, 24 June – 22 Dec. 1948, To Ernest Joseph Simmons.

LA PNP = Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Arne Novák, číslo fondu 1197, korespondence vlastní – přijatá – osoby – Jakobsonová Svafa Novák Arne.

Národní archiv, fond 1799 Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, Praha ÚŘP – ST (bývalý fond SÚ MV č. 109), (1853) 1939–1945 (1948); fond 1419 Archiv Huberta Ripky (bývalý fond SÚ MV č. 1 a fond SÚA Ripka Hubert, Doc. dr.); fond 827 Machotka Otakar, Prof., PhDr.

RJP = Roman Jakobson Papers, MC 72, Massachusetts Institute of Technology, Institute Archives and Special Collections, Cambridge, Massachusetts, USA; zkracujeme na RJP, číslo krabice/složky.

LITERATURA

BARTOŠEK, Karel

1999 „Střední a jihovýchodní Evropa“, in COURTOIS, Stéphane et al.: *Černá kniha komunismu. Zločiny, teror, represe. I* (Praha – Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka), s. 350–404

BOČEK, Vít

2012 „I. ideologická konference vysokoškolských vědeckých pracovníků v Brně a její místo v dějinách československé jazykovědy v 50. letech 20. století“, *Dějiny vědy a techniky* 45, č. 2, s. 88–104

BOUŠKA, Tomáš – PINEROVÁ, Klára – LOUČ, Michal (eds.)

2009 *Českoslovenští politici vězni. Životní příběhy* (Praha: Česká asociace orální historie a Politici vězni.cz)

BOYD, Brian

1991 *Vladimir Nabokov: the American Years* (Princeton: Princeton University Press)

BROŽOVÁ, Věra et al.

2007 „Politické a kulturní souvislosti“, in JANOUŠEK, Pavel et al.: *Dějiny české literatury 1945–1989. II. 1948–1958* (Praha: Academia), s. 15–60

BURKS, Richard Voyles

1961 *The Dynamics of Communism in Eastern Europe* (Princeton: Princeton University Press)

ČERNÝ, Václav

1992 *Paměti III (1945–1972)* (Brno: Atlantis)

DAŇHELKA, Jiří

1992 „Dvě nepublikované přednášky Romana Jakobsona“; *Slavia* 61, č. 1, s. 1–22

DITTMANN, Robert

2016 „Jakobson, Masaryk und die tschechische politische Elite. Ein Beitrag zur Linguistikgeschichte des 20. Jahrhunderts in Mitteleuropa“; in KUŠE, Holger – KOSOUBOVÁ, Hana (eds.): *Persönlichkeiten in der tschechischen Sprach- und Kulturgeschichte. Beiträge zum 8. Bohemicum Dresdense: Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937) 07. 11. 2014 und 9. Bohemicum Dresdense: Jan Hus (~ 1370–1415) – Erbe und Bedeutung 30. 10. 2015* (Leipzig: Biblion Media), s. 61–87

DRAGUNOIU, Dana

2011 *Vladimir Nabokov and the Poetics of Liberalism* (Evanston: Northwestern University Press)

DRDA, Adam – KROUPA, Mikuláš

2008 *Kruté století. Příběhy z rozhlasového pořadu Příběhy 20. století* (Praha: Radioservis)

DVOŘÁČKOVÁ, Věra

2009 „Profesor Bohumil Ryba, mezi vědou a vězením“; in *Sborník Archivu bezpečnostních složek* 7, s. 227–274

„eBadatelna Archivu bezpečnostních složek“; <http://ebadatelna.cz> [přístup 8. 8. 2017]

„EZO – Evidence zájmových osob StB“; <https://stbezo.info> [přístup 7. 1. 2015]

FIDELIUS, Petr

2016 *Řeč komunistické moci. Nové, rozšířené vydání* (Praha: Triáda)

FORMÁNKOVÁ, Pavlína – KOURA, Petr

2008 *Žádáme trest smrti! Propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol. (historická studie a edice dokumentů)* (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů)

GAĎOUREK, Ivan – NEHNĚVAJSA, Jiří

1997 *Žalářování, pronásledování a zneuznání. Svědectví ještě žijících obětí stalinismu v českých zemích* (Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav)

GLANC, Tomáš (ed.)

2005 *Roman Jakobson. Formalistická škola a dnešní literární věda ruská. Brno 1935* (Praha: Academia)

HAUKOVÁ, Jiřina

1991 „Roman Jakobson v Praze“; *Tvar* 2, č. 39, s. 6

HAVEL, Václav

1990 *Dálkový výslech (rozhovor s Karlem Hviždálou)* (Praha: Melantrich)

HAVRÁNKOVÁ, Marie – PETKEVIČ, Vladimír (eds.)

2004 *Pražská škola v korespondenci. Dopisy z let 1924–1989* (Praha: Karolinum)

HAVRÁNKOVÁ, Marie – TOMAN, Jindřich (eds.)

2001 *Quadriolog. Bohuslav Havránek, Zdeňka Havránková, Roman Jakobson, Svatava Pírková-Jakobsonová. Vzájemná korespondence 1930–1978* (Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum)

HERMANN, Tomáš – ZELENKA, Miloš

2015 „Válečný spis Romana Jakobsona. Mezi strukturální lingvistikou, slavistikou a politizující ideologií“; in JAKOBSON, Roman: *Moudrost starých Čechů. Komentovaná edice s navazující exilovou polemikou*, eds. Tomáš Hermann a Miloš Zelenka (Praha – Červený Kostelec: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Pavel Mervart), s. 17–106

HLAVÁČ, Pavel

2006 „Adolf Hoffmeister v očích II. Správy“; *Listy. Dvoutměsíčník pro kulturu a dialog* 36, č. 4; www.listy.cz, <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=064&clanek=040614> [přístup 4. 1. 2013]

CHROMÝ, Jan – LEHEČKOVÁ, Eva (eds.)

2007 *Rozhovory s českými lingvisty I* (Praha: Dauphin)

JAKOBSON, Roman

1957 „Řeč a písemnictví českých židů v době přemyslovské“; in MATĚJKA, Ladislav (ed.): *Kulturní sborník ROK* (New York: Moravian Library), s. 35–46

JANOUC, František

1995 *Šel básník chudě do světa. Nobelova cena pro Jaroslava Seiferta* (Praha: Český spisovatel)

JOHNSON, Ural Alexis – McALLISTER, Jef Olivarius

1984 *The Right Hand of Power* (Englewood Cliffs: Prentice-Hall)

KAPLAN, Karel – PALEČEK, Pavel

2008 *Komunistický režim a politické procesy v Československu* (Brno: Barrister & Principal)

KAPLAN, Karel

1992 *Československo v letech 1953–1966: 3. část* (Praha: SPN)

1999 *Nebezpečná Bezpečnost. Státní bezpečnost 1948–1956* (Brno: Doplněk)

2005 *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953–1956* (Brno: Barrister & Principal)

KOUDELKA, František

1993 *Státní bezpečnost 1954–1968 (Základní údaje)* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR)

KULDANOVÁ, Pavlína

1990 *Roman Jakobson a jeho vztah k Československu* (Brno: FF MU) [nepublikovaná diplomová práce]

1996 „Roman Jakobson a Československo“; in KŠICOVÁ, Danuše – POSPÍŠIL, Ivo (eds.): *Litteraria humanitas IV. Roman Jakobson* (Brno: Masarykova univerzita), s. 171–179

2002 *Roman Jakobson v kontextu české vědy a kultury* (Brno: FF MU) [nepublikovaná dizertační práce]

MALČÍK, Petr

2015 „František Trávníček a otázka československého jazyka“; in BALLEKOVÁ Katarína – KRÁLIK, Ľubor – MÚČSKOVÁ, Gabriela (eds.): *Jazykovedné štúdie XXXII. Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty* (Bratislava: Veda), s. 518–520

NEJEDLÝ, Jan – ŠOFAR, Jakub

2016 *Po práci legraci. Lexikon lidové tvořivosti z dob socialismu* (Brno: BizBooks)

PACNER, Karel

2002 *Československo ve zvláštních službách. Pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914–1989. Díl III. 1945–1961* (Praha: Themis)

PERNES, Jiří

2008 *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury)

2009 „The Establishment and First Crisis of the Communist Regime in Czechoslovakia (1948–1958)“; in PÁNEK, Jaroslav – TŮMA, Oldřich et al.: *A History of the Czech Lands* (Praha: Karolinum), s. 491–520

PETRAŇ, Josef (ve spolupráci s L. Petráňovou)

2015 *Filozofové dělají revoluci, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy během komunistického experimentu (1948–1968–1989)* (Praha: Karolinum)

PLESKALOVÁ, Jana et al. (eds.)

2007 *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky* (Praha: Academia)

POMORSKI, Stanisław

1999 „Remembering Roman Osipovič Jakobson“; in BARAN, Henryk et al. (eds.): *Roman Jakobson: Těksty, dokumenty, issledovanija. Roman Jakobson: Texts, Documents, Studies* (Moskva: Rossijskij gosudarstvennyj humanitarnyj universitet), s. 262–268

[„Prozatímní popis fondu 305 Archivu bezpečnostních složek“]; [www.abscr.cz](http://www.abscr.cz/data/pdf/abs/inventar_305.pdf), http://www.abscr.cz/data/pdf/abs/inventar_305.pdf [přístup 8. 1. 2015]

PRŮCHA, Václav et al.

2009 *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. 2. díl. Období 1945–1992* (Brno: Doplněk)

RENNER, Hans – SAMSON, Ivo

1993 *Dějiny Československa po roku 1945* (Bratislava: Slovak Academic Press)

RIPKA, Hubert

1950 *Czechoslovakia Enslaved. The Story of the Communist Coup d'État* (London: Gollancz)

1995 „Rozhovor s profesorem Františkem Václavem Marešem“, *Historické listy* 4, s. 39–41

RUDY, Stephen

1999 „Jakobson pri makkartizme“; in BARAN, Henryk et al. (eds.): *Roman Jakobson: Těksty, dokumenty, issledovanija. Roman Jakobson: Texts, Documents, Studies* (Moskva: Rossijskij gosudarstvennyj gumanitarnyj universitet), s. 192–200

SEIFERT, Jaroslav

2015 *Všecky krásy světa. Co všechno zavál snít. Dodatky* (Praha: Filip Tomáš – Akropolis)

SGALL, Petr

1952 „Stalinovy články o jazykovědě a pražský lingvistický strukturalismus“; *Slovo a slovesnost* 13, č. 1, s. 1–11

SLÁDEK, Ondřej

2015 *Jan Mukařovský. Život a dílo* (Brno: Host)

SYNEK, Jan

2016 „Kněžská oddělení v československých věznicích a život v nich“; in DOLEŽALOVÁ, Markéta (ed.): *Církev za totality – lidé a místa. Sborník k životnímu jubileu opata Heřmana Josefa Tyla* (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů), s. 94–108

„Tajný rozkaz ministra vnitra“, č. 99, 10. 10. 1956, s. 1; [www.ibadatelna.cz](http://www.ibadatelna.cz/data/pdf/badatelna/1956/TRMV_1956_99.pdf), http://www.ibadatelna.cz/data/pdf/badatelna/1956/TRMV_1956_99.pdf [přístup 1. 7. 2017]

„Tajný rozkaz ministra vnitra“, č. 158, 18. 8. 1954; [www.ibadatelna.cz](http://www.ibadatelna.cz/data/pdf/badatelna/1954/TRMV_1954_158.pdf), http://www.ibadatelna.cz/data/pdf/badatelna/1954/TRMV_1954_158.pdf [přístup 10. 7. 2017]

„Tajný rozkaz ministra vnitra“, č. 100, 22. 5. 1954; [www.ibadatelna.cz](http://www.ibadatelna.cz/data/pdf/badatelna/1954/TRMV_1954_100.pdf), http://www.ibadatelna.cz/data/pdf/badatelna/1954/TRMV_1954_100.pdf [přístup 10. 7. 2017]

TIGRID, Pavel

1960 „Marx na Hradčanech – II (Pokus o pohled na československou otázku deset let po únoru)“; *Svědectví. Čtvrtletník pro politiku a kulturu* 3, č. 3, s. 208–270

TOMAN, Jindřich

1996 „Balancovat v nepředstavitelných situacích: poznámky k českým létům Romana Jakobsona“; *Slovo a slovesnost* 57, č. 3, s. 226–240

2011 *Příběh jednoho moderního projektu. Pražský lingvistický kroužek, 1926–1948* (Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum)

TOMEK, Prokop

2009a „Barák Rudolf“; in BÁRTA, Milan et al.: *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948–1989. Ministři a jejich náměstci* (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů), s. 45–48
2009b *Život a doba ministra Rudolfa Baráka* (Praha: Vyšehrad)

„Útvary federálního ministerstva vnitra 1. 3. 1969 – 15. 2. 1990“, <https://mvu.ebadatelna.cz> [přístup 1. 7. 2017]

VÉVODA, Rudolf

1996a „Muž, který byl nepohodlný aneb Od agenta III. internacionály k agentovi FBI /II.[,] závěrečná část“; *Střední Evropa. Revue pro středoevropskou kulturu a politiku* 20, č. 65, s. 88–100
1996b „Václav Černý jako „nepřátelská osoba““; in *Václav Černý – život a dílo. Materiály z mezioborové konference pořádané Ústavem pro českou literaturu AV ČR, Filozofickou fakultou UK, Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR. Náchod 23.–25. března 1995* (Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR), s. 328–338

VLČEK, Vojtěch

2006 *Kříž jsem hlásal, kříž jsem snášel. Rozhovory s kněžími a řeholníky pronásledovanými za komunismu v letech 1948–1989* (Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství)

VYKYPĚL, Bohumil

2013 *Skizzen zur linguistischen Historiographie* (München: Lincom)
2016 „Linguistik und die ideologische Struktur der Zeit“; in idem: *Perspektiven auf die Geschichte des Tschechischen und die tschechische Geschichte* (München: Lincom), s. 153–172

ZAHRADNÍČEK, Jan

2008 *Mezi nás prostřena noc... Dopisy z vězení ženě Marii* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury)

ZUBOV, Andrej et al.

2015 *Dějiny Ruska 20. století – díl II. 1939–2007* (Praha: Argo)

ŽÁČEK, Pavel

2005 *Nástroj triedneho štátu. Organizácia ministerstiev vnútra a bezpečnostných zborov 1953–1990* (Bratislava: Ústav pamäti národa)
2009 „Činnost Hlavní správy Státní bezpečnosti ve dnech 20.–26. 8. 1968“; in VOLNÁ, Kateřina (ed.): *Bezpečnostní aparát, propaganda a Pražské jaro. Sborník z mezinárodní konference pořádané v Praze ve dnech 7.–9. září 2008* (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů), s. 125–159